

РОЗДІЛ 9

Недержавне управління національною безпекою

Гарний той уряд, який дає максимум свободи
з мінімальним втручанням у справи суспільства
Китайська мудрість

Вступ

Недержавне управління національною безпекою України становить собою вагомий складову політики національної безпеки. Через це актуальними для розгляду є поняття та зміст недержавної системи безпеки, її складові, загрози та напрями забезпечення.

Положення щодо використання і включення недержавної системи безпеки до загальної системи національної безпеки розглядалися лише у постановочному плані. Відтак, наше завдання полягає у тому, щоб не тільки висувати певні ідеї, а й обґрунтовувати необхідність їх реалізації. Що і буде зроблено нижче.

1. Поняття та зміст недержавної системи безпеки України

Неодмінним атрибутом сильної держави є достатня система національної безпеки. Варто відразу ж сказати, що дана система містить у собі найбільш важливі складові: безпека особи і соціуму, а також безпека держави. Саме цей триєдиний організм утворює національну безпеку в сучасному її розумінні.

Слід зазначити, що на сьогодні Україна не посідає пальму першості в законодавчому забезпеченні національної безпеки, тому що, не говорячи про відсутність фундаментальних законів: про основи зовнішньої і внутрішньої політики, про недержавне забезпечення національної безпеки і т.ін., чинний закон України “Про основи національної безпеки України” не відповідає євроінтеграційним прагненням України. Більш того, на сьогодні фактично відсутня ієрархічна система нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини в сфері національної безпеки.

Виникає закономірне питання: а що заважає виробити концептуально і методологічно адекватну концепцію національної безпеки і на її основі розробити дерево доктрин і програм? На наш погляд, відповідь на дане питання лежить у методологічній площині.

Варто звернути увагу на той факт, що сам термін “національна безпека” увійшов у науковий обіг порівняно недавно, однак це аж ніяк не є свідченням народження нового феномена. Переважніше говорити про переосмислення ролі, місця і важливості безпеки в сучасному світі – *безпекоренесанс*. У той же час народження даного терміна, особливо в нашій державі, поки не знайшло адекватних наукових

розробок. Унаслідок цього, в такому термінологічному вакуумі, його трактування іноді вражає своєю багатогранністю, а іноді неадекватністю суті того явища, що він відображає. Однією із розповсюджених оман є ототожнення національної безпеки з державною, тобто безпекою самої держави. Саме дана позиція зараз практично представлена в нашій державі, тому що про існування недержавної системи безпеки як резервної і такої, що органічно доповнює державну систему безпеки, пишеться і говориться дуже мало. Тому, на перший погляд, не дуже важливе, з практичного погляду, питання щодо термінології набуває важливого значення внаслідок його застосування.

Відзначимо, що одним з головних акцентів, які мають робитися при розгляді цих питань, є усвідомлення того факту, що національна безпека за своєю природою являє собою дуалістичну систему, представлену двома основними підсистемами безпеки: державною і недержавною.

У нашій країні поки ще складно говорити про наявність чітко функціонуючої системи національної безпеки, саме в кібернетичному значенні цього слова. Очевидним є той факт, що держава піклується про конкретну особу і про суспільство в цілому, однак не секрет, що багато важливих питань залишаються далеко невирішеними. При цьому варто визнати і ту обставину, що, хоча в чинному законі “Про основи національної безпеки України” і йдеться про таких суб’єктів забезпечення національної безпеки, як громадські організації, громадяни і т.ін., реально не є відпрацьованим механізм їх безпосередньої участі.

Що ж стосується державної системи безпеки (ДСБ), то її складові компоненти абсолютно однозначно обмежені тими цілями і функціями, що покладені на них відповідно до закону. Крім цього, слід також сказати про значний арсенал силових засобів вирішення проблем у суб’єктів даної системи, що іноді призводить до розбалансованості застосування даних методів поряд з іншими не силовими і наданням переваги першим.

Саме у даному контексті громадянське суспільство має створити багаторівневу і багатофункціональну інфраструктуру. Недержавна система безпеки (НСБ) має розглядатися в якості такої, що органічно доповнює державну, є рівноправною і дієздатною системою, тому що монополія на безпеку призводить до продукування небезпеки.

Розумний баланс державної і недержавної систем слугуватиме серйозною підмогою для розвитку й ефективного функціонування всієї системи національної безпеки, а отже, позитивно позначатиметься на можливості більш повної реалізації національних інтересів.

У зв’язку з цим актуалізується необхідність у формуванні системи суб’єктів НСБ, на яких можуть бути покладені такі *функції*: виявлення і попередження дій джерел небезпеки, що зароджуються, загроз національній безпеці; залучення широких верств населення до процесу забезпечення безпеки; формування ідеології безпеки і на її основі здійснення пропаганди громадянської згоди, розвитку громадянської самосвідомості, патріотизму; забезпечення погодженого функціонування ДСБ і НСБ як єдиного організму; здійснення громадського контролю за діяльністю як недержавної, так і державної систем безпеки.

Основне призначення недержавної системи безпеки вбачається у тому, щоб як можна надійніше захистити особу, суспільство і державу від можливих небезпек і загроз, сприяти формуванню і утвердженню національної ідеї та національних інтересів і на їхній основі національної ідеології, гармонізувати інтереси людини, суспільства і держави. Такої ж думки притримується і російський дослідник *С.А. Кузнецов*, який також вказує на важливу роль у процесі гармонізації інтересів людини, суспільства і держави з боку недержавної системи безпеки.

Не буде перебільшенням, якщо сказати про існування гіпертрофованого уявлення про НСБ як у самого населення, так і у деяких посадових осіб держави, які вбачають у ній деякого конкурента, а то і взагалі зброю опозиції. Річ у тім, що необхідно чітко уявляти, що Україна за даного випадку не винаходить велосипед, а крокує вже уторованим цивілізованими країнами шляхом. І справа не стільки в тому, щоб якимось чином критикувати сучасні підходи до управління національною безпекою, скільки в тому, щоб акцентувати увагу українського суспільства і, насамперед керівництва країни, на тому, що **недержавний сектор безпеки існуватиме за будь-якого випадку**, це питання лише часу і свідомості політичної еліти, ознака духовного відродження крокування до європейських стандартів безпеки.

Ось наскільки довго затягнеться процес усвідомлення і реалізації цього усвідомлення, покаже час. Слід зазначити, що в європейських державах даний сектор є дійсно розвинутим та істотно допомагає в забезпеченні безпеки. Так, наприклад, у Німеччині організація охорони громадського порядку при проведенні футбольних матчів покладається не лише на поліцейських, а й на громадські організації, а також недержавні структури, що займаються забезпеченням безпеки. Таку ж взаємодію забезпечено в Угорщині, США. У тій же Швейцарії, яка є нейтральною державою, ефективно функціонує недержавна система безпеки, одним із завдань якої є навчання населення безпеці життєдіяльності. У Росії, зокрема в Москві, крім міліцейських патрулів можна побачити патрулі громадських організацій, що надають допомогу в охороні громадського порядку на вулицях столиці. Китайська система безпеки взагалі побудована із органічним включенням організацій в даний процес, оскільки безпека становить собою ціле, вона є неподільною, отже і не може бути забезпечена лише державними органами.

Відтак дані проведеного нами аналізу світового досвіду з даних питань дають можливість дійти важливого висновку: недержавна система безпеки є органічним компонентом системи національної безпеки.

1.1. Національні інтереси та їх забезпечення недержавною системою забезпечення національної безпеки України

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується всезростаючою роллю сфери безпеки, яка становить собою сукупність об'єктів і суб'єктів, загроз та небезпек, потреб та інтересів, а також системи, що здійснює управління суспільними відносинами у даній сфері. Сфера безпеки, являючись системоутворюючим чинником життя суспільства, активно впливає на стан політичної, еконо-

мічної, інформаційної, духовної та інших складових національної безпеки України. Національна безпека України суттєвим чином залежить від успішної діяльності не лише державних, а й недержавних інституцій, і з процесами демократизації та євроінтеграції суспільства така залежність збільшуватиметься.

Недержавна система національної безпеки України покликана забезпечити збалансованість реалізації інтересів особи, суспільства і держави.

Інтереси особи полягають у її можливості реалізувати конституційні права і свободи людини і громадянина, забезпечити особисту безпеку.

Інтереси суспільства полягають у забезпеченні інтересів особи, зміцненні демократії, створенні правової соціальної держави, досягненні і підтриманні суспільної злагоди, духовному оновленні України.

Інтереси держави полягають у створенні умов для гармонійного розвитку особи, суспільства і держави, реалізації конституційних прав і свобод особи і громадянина з метою забезпечення особистої, суспільної і державної безпеки, збереженні територіальної цілісності, недоторканності державних кордонів.

У свою чергу, *особиста безпека* полягає у можливості реалізації особою власних інтересів через функціонування надійних механізмів управління загрозами та небезпеками. *Суспільна безпека* становить собою процес управління загрозами та небезпеками, за якого уможливується реалізація громадянином гарантованих Конституцією України прав і свобод людини і громадянина. *Державна безпека* становить собою процес управління загрозами та небезпеками, за якого забезпечується недоторканість конституційного ладу, суверенітету і територіальної цілісності України, політичної, економічної і соціальної стабільності, безумовне забезпечення законності і правопорядку, розвитку міжнародного співробітництва, яке відповідає національним інтересам України.

На підставі національних інтересів України формуються стратегічні, тактичні та оперативні завдання внутрішньої і зовнішньої політики держави по забезпеченню національної безпеки недержавною системою забезпечення національної безпеки України.

Виокремлюють чотири основних *складових національних інтересів України*, участь в управлінні якими бере недержавна система національної безпеки України.

Перша складова національних інтересів України включає в себе дотримання конституційних прав і свобод людини і громадянина, забезпечення духовного оновлення України, збереження та зміцнення моральних й духовних цінностей суспільства, традицій патріотизму, толерантності і гуманізму, культурного та наукового потенціалу країни.

Для досягнення цього необхідно:

- підвищити ефективність використання недержавної інфраструктури в інтересах розвитку українського суспільства, духовного відродження багатонаціонального народу України;
- удосконалити систему формування, збереження та раціонального використання інформаційних ресурсів, що складають основу науково-технічного і духовного потенціалу України;

- забезпечити конституційні права і свободи людини і громадянина;
- зміцнити механізми правового регулювання відносин у сфері забезпечення особистої безпеки, сприяти органам державної влади у створенні необхідних для цього умов;
- гарантувати прозорість і можливість здійснення демократичного цивільного контролю за діяльністю недержавної системи національної безпеки України;
- не допускати пропаганді та агітації, які загрожують національній безпеці України;
- чітко дотримуватись чинного законодавства щодо збору, збереження, використання та розповсюдження інформації про приватне життя.

Друга складова національних інтересів України включає в себе забезпечення державної політики національної безпеки недержавними суб'єктами і пов'язана із доведенням до української і міжнародної громадськості інформації про політику в сфері забезпечення передусім особистої і суспільної безпеки, її офіційної позиції з соціально значущих позицій українського і міжнародного життя, сприяння громадянам у можливості доступу до відкритих інформаційних ресурсів.

Для досягнення цього необхідно:

- зміцнювати недержавні засоби масової інформації, розширяти їх можливості по своєчасному доведенню достовірної інформації до українських та іноземних громадян;
- інтенсифікувати формування відкритих недержавних інформаційних ресурсів, підвищити ефективність їх використання.

Третя складова національних інтересів України включає в себе розвиток сучасних технологій забезпечення національної безпеки недержавними суб'єктами, створення умов для реалізації потреб особи і суспільства у безпеці. У сучасній обстановці лише на підставі формування на рівноправних основах підсистем державного та недержавного забезпечення національної безпеки можлива повномасштабна збалансована дією спеціальних механізмів реалізація інтересів особи, суспільства і держави.

Для досягнення цього потрібно:

- розвивати і удосконалювати недержавну інфраструктуру забезпечення національної безпеки України;
- розвивати індустрію забезпечення безпеки недержавними суб'єктами (приватними охоронними та детективними агентствами) і підвищувати ефективність її функціонування;
- розвивати виробництво в Україні конкурентоспроможних засобів і систем забезпечення безпеки, розширювати участь недержавних структур у міжнародній кооперації виробників засобів та систем безпеки;
- забезпечити державну підтримку недержавної системи забезпечення національної безпеки України через делегування певних повноважень і широке її залучення до забезпечення національної безпеки;
- проводити на базі вищих навчальних закладів недержавної форми власності фундаментальні та прикладні дослідження у сфері забезпечення особистої та суспільної безпеки.

Четверта складова національних інтересів України включає в себе захист самої недержавної системи національної безпеки.

З цією метою необхідно:

- сформувати нормативно-правове поле функціонування недержавної системи національної безпеки України, яке має складати: Концепція національної безпеки України, Доктрина недержавного забезпечення національної безпеки, Закони України “Про приватну детективну діяльність”, “Про охоронну діяльність”, “Про служби безпеки суб’єктів господарювання”, “Про недержавне забезпечення безпеки особи”, “Про недержавне забезпечення національної безпеки України”, “Про основи внутрішньої та зовнішньої політики України” тощо;
- підвищити безпеку підприємств, установ та організацій, що не входять до системи органів державної влади;
- інтенсифікувати розвиток вітчизняного виробництва засобів безпеки і методів контролю за ефективністю їх діяльності;
- забезпечити захист відомостей, що становлять комерційну таємницю;
- розширювати міжнародне співробітництво недержавної системи національної безпеки України в сфері внутрішньої і зовнішньої безпеки.

1.2. Види загроз національній безпеці України

За своєю спрямованістю загрози національній безпеці, управління якими може здійснювати недержавна система національної безпеки, поділяються на такі види:

загрози конституційним правам і свободам людини і громадянина, індивідуальній, груповій та суспільній свідомості, духовному відродженню України;

загрози недержавному забезпеченню державної політики національної безпеки України;

загрози розвитку вітчизняної індустрії недержавного забезпечення національної безпеки, включаючи індустрію систем та засобів безпеки, забезпеченню потреб внутрішнього ринку в її продукції і виходу цієї продукції на світовий ринок, а також забезпеченню накопичення, збереження та ефективного використання вітчизняних ресурсів;

загрози безпеці систем і засобів безпеки як уже розгорнутих, так і таких, що створюються на території України.

Загрозами конституційним правам і свободам людини і громадянина, індивідуальній, груповій та суспільній свідомості, духовному відродженню України можуть являтися:

- прийняття органами державної влади нормативно-правових актів, які ущемлюють конституційні права і свободи громадян у сфері забезпечення особистої безпеки;

- створення монополій на забезпечення безпеки державними інституціями;

- протидія, у тому числі з боку кримінальних структур, реалізації громадянами своїх конституційних прав на забезпечення особистої безпеки;

- нераціональне, надмірне обмеження доступу громадських формувань до можливості забезпечення національної безпеки;

- протиправне застосування спеціальних засобів впливу на індивідуальну, групову та масову свідомість;
- невиконання державними і недержавними інституціями вимог чинного законодавства, що регулює суспільні відносини в сфері управління національною безпекою України;
- дезорганізація і руйнування системи національної безпеки України;
- порушення конституційних прав і свобод людини і громадянина в сфері забезпечення особистої і суспільної безпеки;
- витіснення українських підприємств, що займаються забезпеченням національної безпеки, із внутрішнього ринку безпеки і посилення залежності від зарубіжних підприємств, що надають послуги у даній сфері;
- девальвація духовних цінностей, пропаганда зразків масової культури, заснованих на культурі насилля, на духовних і моральних цінностях, що суперечать цінностям, які прийняті в українському суспільстві;
- зниження духовного, морального, творчого та інтелектуального потенціалу населення України, що суттєво ускладнить підготовку фахівців, впровадження та використання новітніх технологій у галузі безпеки;
- маніпулювання недержавною системою забезпечення національної безпеки України.

Загрозами недержавному забезпеченню державної політики національної безпеки України можуть являтися:

- монополізація ринку безпеки України, його окремих секторів вітчизняними (державними і недержавними) та іноземними підприємствами, що надають послуги в сфері забезпечення національної безпеки,
- блокування діяльності недержавних підприємств, що надають послуги в сфері забезпечення безпеки;
- низька ефективність управління недержавною системою внаслідок дефіциту кваліфікованих кадрів, відсутності системи підготовки та перепідготовки кадрів, формування і реалізації державної політики національної безпеки.

Загрозами розвитку вітчизняній індустрії недержавного забезпечення національної безпеки, включаючи індустрію систем та засобів безпеки, забезпеченню потреб внутрішнього ринку в її продукції і виходу цієї продукції на світовий ринок, а також забезпеченню накопичення, збереження та ефективного використання вітчизняних ресурсів можуть являтися:

- протидія доступу до новітніх технологій в сфері безпеки, взаємовигідній і рівноправній участі українських підприємств державної і недержавної форм власності як всередині держави, так і у світовому розподілі послуг у сфері безпеки, а також утворення засад для посилення залежності недержавної системи в сфері забезпечення національної безпеки;
- закупівля органами державної влади імпортованих засобів та систем безпеки за наявності вітчизняних аналогів, які не поступаються за своїми характеристиками зарубіжним зразкам;
- витіснення із внутрішнього ринку безпеки підприємств недержавної форми власності;

- збільшення відтоку за кордон спеціалістів у сфері забезпечення безпеки.
- Загрозами безпеці систем і засобів безпеки, як вже розгорнутих, так і таких, що створюються на території України, можуть являтися:
- забезпечення національної безпеки із порушенням чинного законодавства, що регулює суспільні відносини в даній сфері;
 - надання послуг із забезпечення безпеки, які не передбачені статутними документами;
 - розроблення і застосування технологій безпеки, які порушують нормальне функціонування інших систем безпеки, у тому числі системи національної безпеки;
 - знищення, пошкодження або подавлення систем забезпечення безпеки;
 - компрометація недержавної системи забезпечення національної безпеки та її окремих складових елементів;
 - розповсюдження дезінформації про мету і завдання, функціональне призначення та організаційну структуру недержавної системи національної безпеки;
 - зрощування недержавної системи забезпечення національної безпеки із кримінальними структурами або транснаціональними корпораціями, що не відповідає національним інтересам;
 - витік інформації про конкретні заходи та осіб, що забезпечують національну безпеку;
 - впровадження до структур недержавної системи забезпечення національної безпеки осіб, з метою впливу на їх діяльність, унеможливлення їх функціонування відповідно до функціонального призначення;
 - використання несертифікованих вітчизняних та зарубіжних засобів та систем безпеки при створенні і розвитку української інфраструктури національної безпеки;
 - несанкціонований доступ до інформації, яка міститься в банках і базах даних;
 - порушення законних обмежень щодо форм і методів забезпечення безпеки.

1.3. Джерела загроз національній безпеці України

Джерела загроз національній безпеці поділяються на внутрішні і зовнішні.

До зовнішніх джерел належать:

- діяльність іноземних політичних, економічних, військових розвідувальних, інформаційних, транснаціональних і структур недержавної форми власності, що надають послуги в сфері безпеки, спрямована проти реалізації національних інтересів України або послаблення можливостей щодо їх реалізації;
- прагнення ряду країн до домінування та ущемлення національних інтересів України в світовому просторі, витіснення її із зовнішнього та внутрішнього ринку безпеки;
- загострення міжнародної конкуренції за володіння найсучаснішими технологіями і системами забезпечення безпеки;

- загострення енергетичних проблем;
- діяльність міжнародних терористських та інших екстремістських організацій;
- збільшення технологічного відриву розвинутих країн світу і нарощування їх можливостей по протидії створенню конкурентоспроможних українських засобів і систем безпеки;
- діяльність космічних, повітряних, морських і наземних технічних та інших засобів (видів) розвідки іноземних держав;
- розроблення рядом країн стратегій війн малої інтенсивності у різних сферах життєдіяльності (інформаційних, технологічних, економічних тощо), які передбачають дестабілізацію державної і недержавної складових загальної системи забезпечення національної безпеки України.

До внутрішніх джерел належать:

- критичний стан вітчизняних галузей виробництва;
- несприятлива криміногенна обстановка, яка супроводжується зрощуванням недержавних структур і кримінальних структур, отримання кримінальними структурами доступу до технологій протидії органам державної влади у їх викритті, посилення впливу організованої злочинності на життя суспільства, зрощування організованої злочинності і партійної номенклатури, зниження рівня захищеності законних інтересів громадян, суспільства і держави; утворення касти можновладців, котрі поставили себе над законом;
- недостатня взаємодія державної і недержавної складових системи забезпечення національної безпеки по формуванню і реалізації єдиної державної політики національної безпеки України;
- недостатня розробленість нормативно-правової бази, яка регулює суспільні відносини в сфері забезпечення національної безпеки, а також недостатня практика правозастосування;
- недостатня розвиненість недержавної складової системи забезпечення національної безпеки;
- нерозвиненість демократичного цивільного контролю за діяльністю системи забезпечення національної безпеки України;
- недостатня економічна могутність держави;
- зниження ефективності системи освіти і виховання, недостатня кількість кваліфікованих кадрів у галузі забезпечення національної безпеки;
- відсутність фахової націобезпекової освіти;
- недостатня активність підприємств недержавної форми власності, що надають послуги в сфері забезпечення національної безпеки, щодо інформування суспільства і держави про свою діяльність, формуванні відкритих інформаційних ресурсів і розвитку системи доступу до неї громадян;
- відставання України від розвинутих країн за рівнем забезпеченості окремих складових національної безпеки.

1.4. Стан національної безпеки України та основні завдання недержавних суб'єктів по її забезпеченню

Останніми роками в Україні реалізований цілий комплекс заходів по удосконаленню забезпечення її національної безпеки. Розпочато формування бази правового забезпечення національної безпеки. Прийняті Закони України “Про державну таємницю”, “Про розвідувальні органи України”, “Про контррозвідувальну діяльність”, “Про боротьбу з тероризмом”, “Про Державну прикордонну службу”, “Про основи національної безпеки України”, ряд інших законів, розгорнута робота по формуванню механізмів їх реалізації, підготовці законопроектів, що регламентують суспільні відносини в сфері національної безпеки.

Здійснюється цілий комплекс заходів по забезпеченню національної безпеки на підприємствах державної і недержавної форм власності.

Водночас моніторинг стану забезпеченості національної безпеки України дає можливість зробити висновок, що її рівень не у повному обсязі відповідає потребам та інтересам особи і суспільства. І це передусім пов'язано з несформованістю недержавного сектору забезпечення національної безпеки.

Сучасні умови соціально-економічного, інформаційного та політичного розвитку країни викликають загострення протиріч між потребами особи у забезпеченні безпеки і можливостями держави на надання адекватних послуг.

Суперечливість і нерозвиненість правового регулювання суспільних відносин в сфері забезпечення національної безпеки призводять до серйозних негативних наслідків. Так, недостатність нормативно-правового регулювання відносин у сфері реалізації конституційних прав і свобод громадян на забезпечення особистої безпеки в інтересах захисту конституційного ладу, моралі, здоров'я, прав і законних інтересів громадян, забезпечення обороноздатності країни і безпеки держави суттєво ускладнюють підтримання належного балансу інтересів особи, суспільства і держави в сфері національної безпеки. Недосконале нормативно-правове регулювання відносин в сфері національної безпеки ускладнює формування на території України конкурентоспроможних українських підприємств недержавної форми власності, які б могли надавати якісні послуги із забезпечення особистої та суспільної безпеки.

Неможливість громадян забезпечити власну безпеку, монополія на надання даних послуг підприємствами державної форми власності викликають негативну реакцію української нації, а у ряді випадків призводить до дестабілізації соціальної обстановки у суспільстві.

Закріплені у Конституції України права громадян на безпеку, недоторканість життя, практично не мають достатнього правового, організаційного і технічного забезпечення.

Відсутня чіткість при проведенні державної політики національної безпеки, формуванні і розвитку недержавної складової системи забезпечення національної безпеки, інтеграції системи національної безпеки в системи загальноєвропейської, міжнародної і глобальної безпеки, що створює умови для витіснення українських підприємств, що надають послуги в сфері забезпечення безпеки, із внутріш-

нього та світового ринку безпеки і деформації структури міжнародного ринку безпеки.

Недостатня державна підтримка діяльності підприємств недержавної форми власності, що надають послуги в сфері забезпечення безпеки як всередині держави, так і ззовні.

Серйозна шкода завдана кадровому потенціалу наукових і виробничих колективів, які функціонують у сфері створення засобів і систем забезпечення безпеки, в результаті залишення цих колективів найбільш кваліфікованими спеціалістами.

Відставання вітчизняних технологій забезпечення безпеки змушує підприємства недержавної форми власності крокувати шляхом закупівлі імпортного обладнання, залучення іноземних фірм, через що посилюється присутність і залежність від зарубіжних підприємств, що надають послуги в сфері забезпечення безпеки.

У зв'язку з інтенсивним впровадженням зарубіжних технологій в сфері забезпечення безпеки особи і суспільства, а також широким застосуванням відкритих інформаційно-телекомунікаційних систем зросли загрози застосування різного виду хай тек зброї: інформаційної, екологічної, психологічної проти інфраструктури системи національної безпеки. Роботи по адекватній комплексній протидії цим загрозам ведуться при недостатній взаємодії державної і недержавної систем забезпечення національної безпеки. Спостерігається недостатнє залучення підприємств недержавної форми власності до розроблення засобів космічної розвідки і радіоелектронної боротьби, психотропної та психотронної зброї.

Ситуація, що склалася в сфері забезпечення національної безпеки підприємствами недержавної форми власності, потребує нагального вирішення таких *завдань*, як:

- розроблення основних напрямів державної політики в сфері забезпечення національної безпеки підприємствами недержавної форми власності, а також заходів і механізмів, пов'язаних із реалізацією даної політики;
- розвиток і удосконалення недержавної системи забезпечення національної безпеки України, яка реалізує єдину державну політику національної безпеки, включаючи удосконалення форм, методів і засобів виявлення, оцінки і прогнозування загроз та небезпек національній безпеці України, а також системи управління ними;
- розроблення і подання на розгляд компетентним державним органам цільових програм забезпечення національної безпеки України;
- розроблення критеріїв і методів оцінки ефективності систем і засобів забезпечення національної безпеки України, а також участь у сертифікації цих систем і засобів;
- удосконалення нормативної правової бази забезпечення національної безпеки України, включаючи механізми реалізації прав громадян на забезпечення власної безпеки, форми і способи реалізації правових норм, що стосуються взаємодії недержавної системи національної безпеки і засобів масової інформації;
- встановлення відповідальності працівників недержавної системи національної безпеки за недотримання вимог законодавства в сфері національної безпеки;

- взаємодія з органами державної влади, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності;
- розвиток науково-практичних основ забезпечення національної безпеки України з урахуванням сучасної кримінальної та соціально-економічної ситуації, реальності реалізації загроз та небезпек національній безпеці;
- участь у розробленні і створенні механізмів формування й реалізації державної політики національної безпеки України;
- розроблення методів підвищення ефективності участі недержавної системи забезпечення національної безпеки у формуванні державної політики національної безпеки;
- створення умов для забезпечення технологічної незалежності України у важливих сферах забезпечення безпеки, передусім особистої;
- розроблення сучасних методів і засобів захисту особи, суспільства і держави, забезпечення безпеки управлінських технологій, які застосовуються у системах управління екологічно небезпечними та економічно важливими підприємствами;
- розвиток і удосконалення недержавної системи захисту інформації і системи захисту комерційної таємниці;
- створення і розвиток сучасної захищеної основи управління недержавною системою національної безпеки у мирний час, при надзвичайному стані та у військовий час;
- розширення взаємодії із міжнародними і зарубіжними підприємствами, що надають послуги в сфері забезпечення безпеки особи і суспільства;
- сприяння у забезпеченні умов для активного розвитку української інфраструктури безпеки, участі недержавної системи забезпечення національної безпеки у процесах створення міжнародних і глобальних систем безпеки;
- створення єдиної системи фахової підготовки кадрів у сфері управління національною безпекою;
- участь у розробленні засобів космічної розвідки і радіоелектронної боротьби, психотропної та психотронної зброї.

2. Методи забезпечення національної безпеки України

Методи забезпечення національної безпеки України недержавною системою безпеки поділяються на правові, організаційно-технічні та економічні.

До правових методів забезпечення національної безпеки України належить розроблення нормативно-правових актів, які регламентують суспільні відносини в сфері національної безпеки, і нормативних методичних документів з питань забезпечення національної безпеки України. Найбільш важливими напрямками цієї діяльності є:

- внесення в установленому законом порядку проектів змін і доповнень у законодавство України, яке регулює відносини в сфері забезпечення національної безпеки, з метою створення і удосконалення функціонування системи забезпечення національної безпеки України, усунення внутрішніх протиріч у законодавстві, протиріч, пов'язаних із міжнародними угодами, до яких приєдналась Україна, а

також з метою конкретизації правових норм, які встановлюють відповідальність за правопорушення в сфері забезпечення національної безпеки України;

- законодавче розмежування повноважень між системами державного і недержавного забезпечення національної безпеки, визначення цілей, завдань, принципів і методів цієї діяльності, положень щодо координації та взаємодії;
- розроблення і прийняття нормативно-правових актів України, які встановлюють відповідальність юридичних і фізичних осіб за порушення чинного безпечового законодавства України;
- уточнення статусу іноземних підприємств, що надають послуги в сфері забезпечення особистої і суспільної безпеки, а також інвесторів при залученні іноземних інвестицій для розвитку інфраструктури національної безпеки України;
- законодавче закріплення пріоритету розвитку вітчизняних засобів і систем безпеки;
- визначення статусу організацій, які надають послуги у сфері забезпечення особистої і суспільної безпеки, вироблення механізмів правового регулювання їх діяльності;
- створення нормативно-правової бази для формування в Україні недержавної системи забезпечення національної безпеки та її регіональних структур.

Організаційно-технічними методами забезпечення національної безпеки України є:

- створення і удосконалення системи забезпечення національної безпеки України, яка складатиметься із державної і недержавної складових;
- сприяння у посиленні правозастосовної діяльності органами державної влади, включаючи широку участь у попередженні правопорушень в сфері забезпечення національної безпеки, притягненні до відповідальності осіб, що вчинили злочини та інші правопорушення у цій сфері;
- розроблення, використання і удосконалення засобів і систем безпеки, методів контролю їх ефективності, підвищення надійності їх функціонування;
- виявлення загроз та небезпек, що можуть дестабілізувати нормальне функціонування системи національної безпеки;
- участь у сертифікації засобів і систем безпеки, ліцензуванні діяльності, стандартизації способів і засобів у сфері забезпечення особистої і суспільної безпеки;
- контроль за діями персоналу у системах безпеки, підготовка кадрів з управління національною безпекою;
- формування системи моніторингу показників і характеристик національної безпеки України в найбільш важливих сферах життєдіяльності особи і суспільства.

Економічні методи забезпечення національної безпеки України включають в себе:

- розроблення програм забезпечення національної безпеки України і визначення порядку їх фінансування за рахунок недержавної системи забезпечення національної безпеки;
- удосконалення системи фінансування робіт, пов'язаних із реалізацією правових і організаційно-технічних методів забезпечення національної безпеки, створення системи страхування ризиків фізичних і юридичних осіб.

3. Напрями недержавного управління національною безпекою України у різних сферах суспільного життя

Стан національної безпеки України відображає дієвість механізмів управління загрозами та небезпеками у різних сферах життя та діяльності українського суспільства і держави. Загрози та небезпеки національній безпеці й методи її забезпечення є спільними для забезпечення цих сфер.

У кожній з них є свої особливості, пов'язані зі специфікою суспільних відносин, об'єктів забезпечення безпеки, ступенем їх вразливості щодо загроз та небезпек. У кожній сфері життєдіяльності особи і суспільства поряд із загальними методами забезпечення національної безпеки України можуть бути застосовані приватні методи і форми, які обумовлені специфікою чинників, що впливають на стан національної безпеки України.

3.1. У сфері економіки

Недержавне управління національною безпекою України в сфері економіки відіграє ключову роль у забезпеченні національної безпеки України.

Впливу *загроз* національній безпеці України у сфері економіки найбільш піддані:

- кредитно-фінансова система;
- автоматизовані системи, що забезпечують діяльність особи і суспільства у сфері економіки;
- системи бухгалтерського обліку підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності;
- система збору, оброблення, збереження і передачі фінансової, біржової, податкової, митної інформації та інформації про зовнішньоекономічну діяльність підприємств будь-якої форми власності.

Перехід до ринкових відносин в економіці викликав появу на внутрішньому українському ринку товарів та послуг численних вітчизняних та зарубіжних комерційних структур виробників та споживачів засобів і систем забезпечення безпеки. Безконтрольна діяльність цих структур по створенню і налагодженню діяльності систем безпеки створює реальну загрозу національній безпеці України в економічній сфері. Аналогічні загрози виникають при безконтрольному залученні іноземних фірм до створення подібних систем, оскільки при цьому складаються сприятливі умови для несанкціонованого доступу до конфіденційної економічної інформації і для контролю за процесами її передачі і оброблення з боку іноземних спецслужб.

Критичний стан підприємств національних галузей промисловості, які розробляють і виробляють засоби та системи безпеки, призводить до широкого використання відповідних імпорتنих засобів та систем, що утворює загрозу виникнення технологічної залежності України від іноземних держав.

Серйозну загрозу для нормального функціонування економіки в цілому являють комп'ютерні злочини, пов'язані із проникненням кримінальних елементів до комп'ютерних систем і мереж, банків та інших кредитних організацій.

Недостатність нормативної правової бази, яка визначає відповідальність недержавних господарюючих суб'єктів за недостовірність або укриття відомостей про їх комерційну діяльність, про споживчі властивості товарів та послуг, які вони виробляють та надають, про результати господарської діяльності, про інвестиції і таке інше, перешкоджає нормальному функціонуванню недержавних господарюючих суб'єктів. У той же час суттєва економічна шкода може бути нанесена недержавним господарюючим суб'єктам внаслідок розголошення відомостей, які складають комерційну таємницю.

Основними **заходами** по забезпеченню національної безпеки України підприємствами недержавної форми власності в сфері економіки є:

- формування і розвиток внутрішнього ринку безпеки;
- сприяння в організації та здійсненні державного контролю за створенням і розвитком ринку безпеки;
- розроблення національних сертифікованих засобів і систем безпеки і впровадження їх у практику забезпечення національної безпеки України;
- подання відповідно до чинного законодавства пропозицій по удосконаленню нормативної правової бази, яка регулює відносини в сфері економіки;
- удосконалення методів відбору, підготовки та перепідготовки персоналу для роботи в системах безпеки державної і недержавної форм власності;
- випереджувальний розвиток наукоємних високотехнологічних виробництв у галузі безпеки;
- участь у захисті внутрішнього ринку від недобросовісного імпорту, продукції, яка може завдати шкоди національним виробникам, здоров'ю людей та навколишньому природному середовищу;
- розвиток експортного потенціалу високотехнологічної продукції, поглиблення інтеграції у світову економічну систему та активізація участі в міжнародних економічних і фінансових організаціях.

3.2. У сфері внутрішньої політики

Найбільш важливими **об'єктами** недержавного управління національною безпекою в сфері внутрішньої політики є:

- конституційні права і свободи людини і громадянина;
- конституційний лад, національна злагода, стабільність державної влади, суверенітет і територіальна цілісність України.

Найбільшу небезпеку в сфері внутрішньої політики становлять такі **загрози** національній безпеці:

- посягання на конституційний лад і державний суверенітет України;
- порушення конституційних прав і свобод людини і громадянина в Україні та за її межами;

- недостатнє правове регулювання відносин в області прав різних політичних сил на використання засобів масової інформації для пропаганди своїх ідей;
- розповсюдження дезінформації про діяльність недержавної системи забезпечення національної безпеки, події, що відбуваються в країні та за її межами;
- наявність сепаратистських, реінтеграційних та іредентських тенденцій в окремих регіонах та в діяльності певних політичних сил в Україні;
- діяльність громадських об'єднань, спрямована на насильницьке повалення конституційного ладу і порушення територіальної цілісності України, розпалення соціальної, расової, національної і релігійної ворожнечі, розповсюдження цих ідей серед підприємств недержавної форми власності, що надають послуги в сфері забезпечення безпеки;
- можливість виникнення конфліктів у сфері міжетнічних і міжконфесійних відносин, радикалізації та проявів екстремізму в діяльності деяких об'єднань національних меншин та релігійних громад;
- недостатня ефективність контролю за дотриманням вимог Конституції України і виконанням законів України;
- несформованість вітчизняної політичної еліти, її суперечливі геополітичні, економічні та інші орієнтації.

Основними *заходами* забезпечення національної безпеки України в сфері внутрішньої політики є:

- запобігання і сприяння органам державної влади відповідно до законодавства у відверненні посягань на її державний суверенітет і територіальну цілісність;
- створення дійових механізмів захисту прав громадян України незалежно від місця перебування;
- створення системи протидії монополізації вітчизняними і зарубіжними структурами складових інфраструктури національної безпеки, включаючи ринок безпеки і засоби її забезпечення;
- активізація контрпропагандистської роботи, спрямованої на формування позитивного іміджу недержавної системи забезпечення національної безпеки, попередження негативних наслідків розповсюдження дезінформації про внутрішню політику України;
- участь у забезпеченні неухильного додержання конституційних прав і свобод людини і громадянина, захист конституційного ладу, вдосконалення системи політичної влади;
- забезпечення міжконфесійної стабільності та запобігання конфліктним загостренням на релігійній основі, недопущення протистояння різних церков, у тому числі щодо розподілу сфер впливу на території України;
- сприяння у створенні дійових, у тому числі судових, механізмів захисту конституційних прав людини і основних свобод.

3.3. У сфері зовнішньої політики

До найбільш важливих **об'єктів** недержавного управління національною безпекою України в сфері зовнішньої політики належать:

- ресурси підприємств будь-якої форми власності, які реалізують зовнішню політику України, українських представництв і організацій за кордоном, представництв України при міжнародних організаціях;

- ресурси підприємств державної і недержавної форм власності, які реалізують зовнішню політику України на її території;

- блокування діяльності українських підприємств, що надають послуги в сфері забезпечення особистої та суспільної безпеки.

Серед зовнішніх загроз національній безпеці України в сфері зовнішньої політики найбільшу небезпеку становлять:

- вплив іноземних економічних, політичних та інформаційних структур на розроблення та реалізацію стратегії зовнішньої політики України;

- розповсюдження за кордоном дезінформації про зовнішню політику України;

- порушення прав українських громадян і юридичних осіб за кордоном;

- посягання на державний суверенітет України та її територіальну цілісність, територіальні претензії з боку інших держав;

- спроби втручання у внутрішні справи України з боку інших держав;

- воєнно-політична нестабільність, регіональні та локальні війни (конфлікти) в різних регіонах світу, насамперед поблизу кордонів України;

- спроби доступу та чинення впливу на інфраструктуру національної безпеки, українських представництв за кордоном, представництв України при міжнародних організаціях.

Серед внутрішніх загроз національній безпеці України у сфері зовнішньої політики найбільшу небезпеку становлять:

- порушення встановленого порядку збору, оброблення, збереження та передачі інформації у структурах недержавної форми власності, які реалізують або сприяють у реалізації органами державної влади зовнішньої політики;

- інформаційно-пропагандистська діяльність політичних сил, громадських об'єднань, засобів масової інформації і окремих громадян, яка викривлює стратегію і політику зовнішньої політичної діяльності України;

- недостатня інформованість населення про зовнішньополітичну діяльність України.

Основними заходами по забезпеченню національної безпеки України у сфері зовнішньої політики є:

- участь у розробленні основних напрямів державної політики в сфері удосконалення системного забезпечення зовнішньополітичного курсу України;

- розроблення і реалізація відповідно до чинного законодавства комплексу заходів щодо посилення безпеки інфраструктури недержавної системи забезпечення національної безпеки, які сприяють у реалізації зовнішньої політики України, українських представництв і організацій за кордоном, представництв України при міжнародних організаціях;

- створення українським представництвом і організаціям за кордоном умов для роботи по нейтралізації можливих загроз та небезпек зовнішній політиці України;

- запобігання і сприяння органам державної влади відповідно до законодавства у відверненні посягань на її державний суверенітет і територіальну цілісність з боку інших держав;
- удосконалення системного забезпечення по протидії порушенням прав і свобод українських громадян та юридичних осіб, які перебувають за кордоном;
- сприяння усуненню конфліктів, насамперед у регіонах, що межують з Україною;
- удосконалення системного забезпечення суб'єктів України з питань зовнішньої політичної діяльності, які входять до їх компетенції.

3.4. В інформаційній сфері

До загроз інформаційній безпеці можна віднести такі:

- прагнення ряду країн до домінування у світовому інформаційному просторі;
- витіснення України із зовнішнього і внутрішнього інформаційного ринку;
- розроблення рядом держав концепцій інформаційних війн, які передбачають створення засобів небезпечного впливу на інформаційні сфери інших країн;
- порушення нормального функціонування інформаційних та телекомунікаційних систем, а також збереження інформаційних ресурсів, отримання несанкціонованого доступу до них;
- монополізація інформаційної сфери.

Основним заходами по забезпеченню національної безпеки у сфері інформації є:

- використання інформаційно-аналітичних підрозділів підприємств недержавної форми власності з метою своєчасного виявлення загроз та визначення їх джерел;
- удосконалення і захист вітчизняної інформаційної інфраструктури, сприяння в інтеграції України до світового інформаційного простору;
- розроблення механізмів протидії інформаційним війнам, моделей превентивного інформаційного впливу, захисту енергоінформаційного середовища;
- створення системи протидії спробам маніпулювання суспільною свідомістю, в тому числі за допомогою засобів масової інформації та мережі “Інтернет”;
- створення системи протидії засобам радіоелектронної, психотропної та психотронної зброї;
- сприяння розвитку україномовних видавництв та засобів масової інформації;
- реалізація конституційного права громадян на свободу слова, доступу до інформації, недопущення неправомірного втручання органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у діяльність засобів масової інформації, дискримінації в інформаційній сфері і переслідування журналістів за політичні позиції;
- вжиття комплексних заходів щодо захисту національного інформаційного простору та протидії монополізації інформаційної сфери України.

3.5. У соціальній та гуманітарній сферах

До загроз національній безпеці в соціальній та гуманітарній сферах належать:

- низький рівень життя та соціальної захищеності значних верств населення, негативні тенденції щодо зростання кількості громадян працездатного віку, не зайнятих суспільно корисною діяльністю;
- недостатність умов для формування середнього класу;
- зростання майнового розшарування населення, бідність значної його частини;
- падіння рівня здоров'я населення, незадовільний стан системи його охорони;
- зменшення чисельності населення та його природного приросту;
- бездоглядність, безпритульність, бродяжництво дітей і підлітків;
- тенденції моральної та духовної деградації в суспільстві;
- вплив із країни кваліфікованої робочої сили;
- переважання особистих, корпоративних чи регіональних інтересів над національними, зниження рівня патріотичності;
- недостатня духовна, етична і моральна свідомість у керівників підприємств недержавної форми власності;
- істотне зниження освіченості нації, якості освіти та доступності її здобуття всіма прошарками суспільства.

Основним заходами по забезпеченню управління національною безпекою в соціальній та гуманітарній сферах є:

- підвищення рівня соціальної захищеності шляхом реального підвищення життєвого рівня населення, створення робочих місць із надання послуг в сфері безпеки, зміцнення моральних засад суспільства;
- сприяння державним органам у формуванні середнього класу через широке залучення недержавної складової до участі у забезпеченні національної безпеки, а також наданні соціальних гарантій особам, що беруть участь у цій діяльності;
- створення механізмів для подолання чинників надмірного соціального розшарування;
- розроблення оздоровчих програм та удосконалення системи охорони здоров'я шляхом впровадження новітніх технологій в галузі медицини;
- проведення пропаганди за здоровий спосіб життя, формування іміджу дружньої родини, яка б складалася з 4 - 5 дітей, організація недержавної підтримки багатодітних сімей, включаючи матеріальне прогресивне заохочення за народження кожної наступної дитини, підвищення рівня виплат по декретних відпусткам, надання пільгових кредитів сім'ям, що мають двох і більше дітей, тощо;
- організація та сприяння державним органам у ліквідації безпритульності і бродяжництва серед дітей та підлітків через організацію закладів освіти та виховання, надання пільгових умов до вступу у навчальні заклади зі спеціальностей в галузі безпеки;

- створення ефективної системи соціального захисту людини, охорони та відновлення її фізичного, морального і духовного здоров'я;
- створення достатніх умов для роботи кваліфікованих фахівців у галузі безпеки з метою зменшення їх відпливу у зарубіжні країни;
- підвищення рівня патріотичності, утвердження гуманізму та інших загальнолюдських цінностей, поваги до історичної спадщини та традицій Українського народу, високої культури стосунків між людьми, любові до природи, відданості служінню національним інтересам, забезпечення пріоритету національних інтересів над особистими, корпоративними чи регіональними інтересами;
- підвищення духовної, етичної і моральної свідомості керівників підприємств недержавної форми власності;
- стимулювання розвитку та забезпечення всебічного захисту освітнього та культурного потенціалу країни.

3.6. У сфері науки і техніки

Найбільш важливими **об'єктами** недержавного управління національною безпекою України в сфері науки і техніки є:

- результати фундаментальних, пошукових і прикладних наукових досліджень, потенційно важливі для науково-технічного, технологічного і соціально-економічного розвитку країни, включаючи відомості, втрата яких може завдати шкоди національним інтересам України;
- відкриття, незапатентовані технології, промислові зразки, корисні моделі і експериментальне обладнання;
- науково-технічні кадри і система їх підготовки та перепідготовки;
- системи управління безпекою складних об'єктів.

До основних **зовнішніх загроз** національній безпеці в сфері науки і техніки слід віднести:

- прагнення розвинутих країн отримати протиправний доступ до науково-технічних ресурсів України для використання отриманих українськими вченими результатів у власних інтересах;
- створення пільгових умов на українському ринку для іноземної науково-технічної продукції в сфері безпеки і одночасне прагнення розвинутих країн обмежити розвиток науково-технічного потенціалу України (скуповування передових підприємств, що виробляють засоби і системи безпеки, з наступним їх перепрофілюванням, збереження експортно-імпортних обмежень і т. ін.);
- активізацію діяльності іноземних державних і комерційних підприємств, установ та організацій в сфері промислового шпіонажу із залученням до неї розвідувальних та інших спеціальних служб.

До **внутрішніх загроз** національній безпеці України в сфері науки і техніки слід віднести:

- складну економічну ситуацію в країні, яка веде до зниження фінансування науково-технічної діяльності, тимчасового падіння престижу науково-технічної сфери, відпливу за кордон передових ідей і технологій;

- нездатність підприємств недержавної форми власності виробляти на базі новітніх досягнень у сфері мікроелектроніки і передових технологій конкурентоспроможну наукомістку продукцію, яка дозволяє забезпечити достатній рівень технологічної незалежності України від зарубіжних країн, що призводить до вимушеного широкого використання імпортованих аналогів при формуванні інфраструктури системи національної безпеки України;
- серйозні проблеми в галузі патентного захисту результатів науково-технічної діяльності українських вчених;
- відсутність ефективного механізму захисту прав інтелектуальної власності та цивілізованого трансферу технологій, недостатній рівень кадрового забезпечення у сфері охорони інтелектуальної власності на підприємствах недержавної форми власності;
- вплив інтелектуального та наукового потенціалу за межі України;
- широке застосування застарілих технологій, виробничих фондів, що знаходяться в критичному стані;
- зниження рівня підготовки висококваліфікованих наукових та інженерно-технічних кадрів.

Найбільш конструктивним шляхом управління загрозами та небезпеками в сфері науки і техніки є шлях удосконалення законодавства України, яке регулює відносини у даній сфері, і механізмів їх реалізації. З цією метою держава має сприяти недержавним інституціям у створенні системи моніторингу шкоди від реалізації загроз та небезпек найбільш важливим об'єктам забезпечення національної безпеки України в сфері науки і техніки, включаючи громадські наукові ради і організації незалежної експертизи, які виробляють рекомендації для сукупної системи забезпечення національної безпеки України щодо управління загрозами та небезпеками у даній сфері, попередженню протиправного або неефективного використання інтелектуального потенціалу України.

Отже до основних *напрямів* забезпечення національної безпеки в даній сфері можна також віднести:

- збільшення фінансування науково-технічної діяльності, вжиття заходів щодо підвищення престижу науково-технічної сфери, створення механізму унеможливлення впливу за кордон передових ідей і технологій;
- поетапне збільшення обсягів видатків на розвиток освіти, науки і техніки, створення умов для залучення в науково-технічну сферу додаткових асигнувань з метою вироблення конкурентоспроможної наукомісткої продукції;
- забезпечення реалізації прав інтелектуальної власності;
- створення умов для зменшення впливу інтелектуального та наукового потенціалу з України;
- недопущення монополізму у сфері використання конкурентоспроможної науково-технологічної продукції, необхідної для забезпечення потреб суспільства і держави;
- застосування новітніх технологій при забезпеченні національної безпеки;
- реалізація прогресивних освітніх програм підготовки і підвищення кваліфікації кадрів з новітніх науково-технічних напрямів.

3.7. У сфері духовного життя

Забезпечення національної безпеки України в сфері духовного життя має на меті захист конституційних прав і свобод людини і громадянина, пов'язаних із розвитком і формуванням поведінки особистості, свободою масового використання культурної, духовно-моральної спадщини, історичних традицій і норм суспільного життя, із збереженням культурного надбання всіх народів України, реалізацією конституційних обмежень прав і свобод людини і громадянина в інтересах збереження і зміцнення моральних цінностей суспільства, традицій патріотизму і гуманізму, здоров'я громадян, культурного і наукового потенціалу України, забезпечення обороноздатності і національної безпеки.

До основних **об'єктів** недержавного управління національною безпекою в сфері духовного життя належать:

- гідність особи, свобода совісті, включаючи право вільно обирати, мати і розповсюджувати релігійні та інші переконання і діяти відповідно до них, свобода думки і слова (за виключенням пропаганди або агітації, які породжують соціальну, расову, національну або релігійну ненависть і ворожнечу), а також свобода літературного, художнього, наукового, технічного та інших видів творчості, викладання;
- свобода масової інформації;
- недоторканість приватного жила, особиста та сімейна таємниця;
- українська мова як чинник духовного єднання народів багатонаціональної України;
- мови, моральні цінності і культурна спадщина народів та народностей України;
- об'єкти інтелектуальної власності.

Найбільшу небезпеку в сфері духовного життя становлять такі **загрози** національній безпеці:

- деформація системи масового інформування як за рахунок монополізації засобів масової інформації, так і за рахунок неконтрольованого розширення сектору зарубіжних засобів масової інформації у вітчизняному інформаційному просторі;
- погіршення стану і поступовий занепад об'єктів української спадщини, включаючи архіви, музеї, фонди, бібліотеки, пам'ятки культури, через недостатнє фінансування відповідних програм і заходів;
- можливість порушення суспільної стабільності, нанесення шкоди здоров'ю і життю громадян внаслідок діяльності місіонерських та релігійних об'єднань, які сповідують релігійний фундаменталізм, а також тоталітарних релігійних культів та сект;
- використання закордонними спеціальними службами засобів масової інформації, які діють на території України, для завдання шкоди обороноздатності країни і національній безпеці, розповсюдження дезінформації;
- нездатність сучасного громадянського суспільства України забезпечити формування у підрастаючого покоління і підтримання у суспільстві суспільно необхід-

них моральних цінностей, патріотизму і громадянської відповідальності за долю країни.

Основним *напрямами* забезпечення національної безпеки України в сфері духовного життя є:

- розвиток в Україні основ громадянського суспільства;
- створення соціально-економічних умов для здійснення творчої діяльності і функціонування закладів культури;
- відпрацювання цивілізованих форм і способів цивільного контролю за формуванням у суспільстві духовних цінностей, які відповідають національним інтересам країни, вихованням патріотизму і громадянської відповідальності за її долю;
- удосконалення законодавства України, яке регулює відносини в сфері конституційних обмежень прав і свобод людини і громадянина;
- організація і підтримка заходів по збереженню і відродженню культурної спадщини народів і народностей, які населяють Україну;
- участь у формуванні правових і організаційних механізмів забезпечення конституційних прав і свобод громадян, підвищення їх правової культури в інтересах протидії свідомому ненавмисному порушенню цих конституційних прав і свобод в сфері духовного життя;
- участь у розробленні дійових організаційно-правових механізмів доступу засобів масової інформації і громадян до відкритої інформації про діяльність недержавної системи забезпечення національної безпеки України, забезпечення достовірності відомостей про соціально значущі події суспільного життя, які розповсюджуються через засоби масової інформації;
- розроблення спеціальних правових і організаційних механізмів недопущення протиправних впливів на масову свідомість особи та суспільства, неконтрольованої комерціалізації культури і науки, а також забезпечення збереження культурних та історичних цінностей народів та народностей України, раціональне використання накопичених суспільством ресурсів, які складають національне надбання;
- сприяння органам державної влади у реалізації заборони на використання ефірного часу в електронних засобах масової інформації прокату програм, що пропагують насильство та жорстокість, антигромадську поведінку;
- протидія негативному впливу іноземних релігійних організацій та місіонерів.

3.8. У сфері оборони

До **об'єктів** недержавного управління національною безпекою України у сфері оборони належать:

науково-дослідні установи та підприємства недержавної форми власності, які виконують державні оборонні замовлення або займаються оборонною проблематикою.

Зовнішніми загрозами, які становлять собою найбільшу небезпеку для об'єктів забезпечення національної безпеки України в сфері оборони, є:

- усі види розвідувальної діяльності зарубіжних країн;

- впливи на систему національної безпеки на всіх рівнях та стадіях її забезпечення у різних сферах життєдіяльності з боку імовірних противників;
- диверсійно-підривна та терористична діяльність спеціальних служб іноземних держав і організацій;
- посягання на державний суверенітет України та її територіальну цілісність з боку іноземних держав або іноземних військових угруповань;
- нарощування іноземними державами поблизу кордонів України угруповань військ та озброєнь, які порушують співвідношення сил, що склалося;
- втягування України в регіональні збройні конфлікти чи у протистояння з іншими державами;
- можливість застосування ядерної зброї, інших видів зброї масового ураження проти України або використання з терористичною метою ядерних та інших об'єктів на її території;
- діяльність іноземних економічних, політичних, воєнних та інших структур, спрямована проти інтересів України в сфері оборони.

Внутрішніми загрозами, які представляють найбільшу небезпеку для зазначених об'єктів, є:

- умисні дії, а також помилки персоналу систем безпеки;
- ненадійне функціонування систем безпеки спеціального призначення;
- інформаційно-пропагандистська діяльність недержавних структур, яка підриває престиж та імідж Збройних Сил України та їх боєготовність;
- недостатня вирішеність питань захисту прав інтелектуальної власності підприємств недержавної форми власності, що призводить до витікання за кордон цінних ресурсів в галузі безпеки;
- невирішеність питань перепідготовки військовослужбовців для поповнення недержавної системи забезпечення національної безпеки України;
- політизація суб'єктів забезпечення національної безпеки;
- створення та функціонування незаконних збройних формувань;
- створення та функціонування на території України терористичних формувань, діяльність яких може бути спрямована як проти України, так і проти іноземних держав.

До основних **напрямів** удосконалення функціонування системи забезпечення національної безпеки в сфері оборони належить:

- сприяння відповідно до закону розвідувальним та органам, що здійснюють контррозвідувальну діяльність, у виявленні та припиненні розвідувальної діяльності іноземних країн;
- створення механізмів щодо нейтралізації негативних впливів будь-якої природи на систему національної безпеки на всіх рівнях і стадіях її забезпечення в усіх сферах життєдіяльності з боку імовірних противників;
- сприяння компетентним органам державної влади у виявленні та припиненні диверсійно-підривної та терористичної діяльності спеціальних служб іноземних держав і організацій;
- запобігання спробам та усунення порушень державного кордону і територіальної цілісності України;

- участь разом із Збройними Силами України та Державною прикордонною службою України, а також іншими військовими формуваннями у встановленні адекватного співвідношення сил поблизу державного кордону України з метою забезпечення їх максимальної ефективності та адекватності реальним та потенційним загрозам;
- забезпечення проведення політики національної безпеки відповідно до національних інтересів, що дозволить чітко окреслювати механізми участі України в збройних конфліктах як поблизу її кордонів, так і по усьому світі;
- участь відповідно до законодавства у створенні ефективних механізмів і проведенні комплексних заходів щодо запобігання можливій агресії або воєнному конфлікту, локалізації та ліквідації їх наслідків, фінансове сприяння в становленні ядерних сил України;
- сприяння компетентним органам державної влади у виявленні та припиненні діяльності іноземних економічних, політичних, воєнних та інших структур, спрямованої проти національних інтересів України в сфері оборони;
- забезпечення якісної підготовки військових кадрів та навчання військово-зобов'язаних у запасі;
- забезпечення модернізації існуючих, розроблення та впровадження новітніх зразків бойової техніки та озброєння;
- здійснення демократичного цивільного контролю над Збройними Силами України та іншими військовими формуваннями;
- систематичний моніторинг загроз та небезпек, структуризація цілей забезпечення національної безпеки в сфері оборони і визначення відповідних практичних задач;
- виявлення та припинення відповідно до законодавства інформаційно-пропагандистської діяльності недержавних структур, яка підриває престиж та імідж Збройних Сил України та їх боєготовність;
- захист прав інтелектуальної власності підприємств недержавної форми власності;
- організація перепідготовки військовослужбовців для поповнення недержавної системи забезпечення національної безпеки України;
- зменшення політизації суб'єктів недержавної системи забезпечення національної безпеки України шляхом чіткого законодавчого регламентування їх прав і обов'язків;
- сприяння компетентним органам державної влади у виявленні та припиненні функціонування незаконних збройних формувань, заборона створення незаконних воєнізованих формувань, не передбачених Конституцією України;
- сприяння компетентним органам державної влади у виявленні та припиненні функціонування на території України терористичних формувань, діяльність яких може бути спрямована як проти України, так і проти іноземних держав;
- сприяння у проведенні сертифікації засобів і систем безпеки у відповідних системах управління військового призначення;
- постійне удосконалення засобів та систем безпеки, захищених систем зв'язку і управління військами і зброєю, підвищення надійності засобів безпеки спеціального призначення;

- удосконалення організаційно-функціональної структури системи забезпечення національної безпеки України в сфері оборони і координація взаємодії державної і недержавної систем забезпечення;
- участь відповідно до законодавства України в активних заходах щодо протидії інформаційно-пропагандистським і психологічним операціям імовірного противника;
- підготовка вузами недержавної форми власності безкоштовно або на контрактній основі спеціалістів у галузі забезпечення національної безпеки в сфері оборони.

3.9. У сфері екології

Найбільш вразливими **об'єктами** недержавного управління національною безпекою України в надзвичайних умовах є система прийняття рішень по оперативних діях (реакціях), пов'язаних із розвитком таких ситуацій і ходом ліквідації їх наслідків, а також система збору і обробки інформації про можливі виникнення надзвичайних ситуацій.

Особливе значення для нормального функціонування зазначених об'єктів має забезпечення безпеки інфраструктури країни при аваріях, катастрофах, стихійних лихах.

Приховування, затримання надходження, викривлення і руйнування оперативної інформації, несанкціонований доступ до неї окремих осіб або груп осіб можуть призвести як до людських жертв, так і до виникнення різного роду складностей при ліквідації наслідків надзвичайної ситуації, пов'язаних із особливостями інформаційного впливу в екстремальних умовах: до приведення в рух великих мас людей, які зазнають психічний стрес; до швидкого виникнення і розповсюдження серед них паніки і безпорядків на основі чуток, неправдивої або недостовірної інформації.

До **загроз** також можна віднести:

- погіршення екологічного стану водних басейнів;
- загострення проблеми транскордонного забруднення і зниження якості води;
- загострення техногенного стану гідротехнічних споруд каскаду водосховищ на річці Дніпро;
- неврахування екологічних вимог у процесі діяльності по забезпеченню національної безпеки;
- нерозвиненість системи екологічної освіти, недостатній рівень екологічної освіченості серед суб'єктів недержавного забезпечення національної безпеки, а також системи інформування суспільства з екологічних питань;
- здійснення суб'єктами недержавного забезпечення національної безпеки протизаконних дій з використанням біологічних матеріалів;
- використання застарілих та малоефективних комплексів з утилізації токсичних і екологічно небезпечних відходів.

До специфічних **напрямів** забезпечення національної безпеки в сфері екології належать:

- участь в межах повноважень у забезпеченні екологічної безпеки;
- впровадження у виробництво сучасних, екологічно безпечних, ресурсо- та енергозберігаючих технологій, підвищення ефективності використання природних ресурсів, забезпечення зменшення кількості відходів;
- поліпшення екологічного стану річок України, зокрема гідротехнічних споруд каскаду водосховищ на річці Дніпро, та якості питної води;
- врахування екологічних вимог у процесі діяльності по забезпеченню національної безпеки;
- організація підготовки та перепідготовки навчальними закладами недержавної форми власності фахівців в галузі забезпечення екологічної безпеки;
- підвищення контролю за суб'єктами недержавного забезпечення національної безпеки, які у своїй діяльності використовують біологічні матеріали;
- матеріально-технічне забезпечення переобладнання і будівлі новітніх високоефективних комплексів з утилізації токсичних і екологічно небезпечних відходів;
- підвищення ефективності діяльності щодо запобігання виникненню надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру і ліквідації їх наслідків;
- недопущення неконтрольованого ввезення в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин і матеріалів;
- реалізація заходів щодо пом'якшення негативного впливу глобальних екологічних проблем на стан екологічної безпеки України, розширення участі України у міжнародному співробітництві з цих питань;
- удосконалення системи збирання, оброблення, аналізу та поширення інформації про стан навколишнього природного середовища, об'єктів підвищеної небезпеки, загрози виникнення надзвичайних ситуацій екологічного, техногенного і природного характеру та їх наслідки;
- розроблення ефективної системи моніторингу об'єктів підвищеної небезпеки, порушення функціонування яких може призвести до виникнення надзвичайних ситуацій, та їх прогнозування;
- удосконалення системи інформування населення недержавними суб'єктами забезпечення безпеки про загрози виникнення надзвичайних ситуацій, про умови їх виникнення та розвитку;
- підвищення надійності систем безпеки, які забезпечують нормальне функціонування державних і недержавних інституцій;
- прогнозування поведінки населення під впливом хибної або недостовірної інформації про можливі надзвичайні ситуації і відпрацювання заходів по наданню допомоги людям в умовах цих ситуацій;
- розроблення спеціальних заходів по захисту систем безпеки, які забезпечують управління екологічно небезпечними та економічно важливими виробництвами.

3.10. У сфері безпеки державного кордону

Необхідний рівень безпеки у прикордонній сфері є не тільки атрибутом державності, а й важливим фактором у добросусідських відносинах з іноземними дер-

жавами, внеском у загальноєвропейську систему безпеки. Саме тому **прикордонна сфера має розглядатися як самостійна складова національної безпеки.**

До основних *загроз* у сфері прикордонної безпеки можна віднести:

- посягання на недоторканність державного кордону та територіальну цілісність країни;
- незавершеність договірно-правового оформлення державного кордону;
- наявні та потенційні територіальні вимоги до України з боку іноземних держав;
- етнічна автономізація окремих прикордонних районів України;
- воєнно-політична нестабільність, регіональні та локальні війни (конфлікти) в сусідніх державах;
- неадекватність можливостей органів охорони державного кордону, митних та інших органів, які здійснюють контроль на кордоні, характеру і ступеню загроз, що виникають, та невідповідність дій щодо їх локалізації.

Відповідно, до основних *заходів* по забезпеченню національної безпеки в прикордонній сфері належать:

- сприяння компетентним державним органам у забезпеченні надійного захисту та охорони державного кордону України, територіальної цілісності та її суверенних прав у виключній (морській) економічній зоні;
- участь у завершенні процесів делімітації та демаркації кордонів;
- проведення комплексних заходів щодо запобігання висуванню до України територіальних вимог з боку сусідніх держав, ефективного і вичерпного вирішення (деескалації) прикордонних інцидентів та конфліктів;
- розвиток регіональних економічних, гуманітарних та етнічних зв'язків із суміжними державами;
- участь в удосконаленні законодавства України в галузі прикордонного, митного, інших видів контролю на державному кордоні та його адаптація до законодавства Європейського Союзу;
- створення надійної системи соціального захисту осіб, які здійснюють сприяння компетентним державним органам щодо реалізації прикордонної та міграційної політики.

3.11. Міжнародне співробітництво недержавної системи безпеки в сфері забезпечення національної безпеки України

Міжнародне співробітництво недержавної системи забезпечення національної безпеки України — невід'ємна складова політичного, воєнного, економічного, культурного та інших видів взаємодії країн, які входять до світового співтовариства. Таке співробітництво має сприяти підвищенню рівня забезпечення міжнародної безпеки, як важливого чинника національної безпеки України.

Особливість міжнародного співробітництва недержавної системи безпеки в сфері забезпечення національної безпеки України полягає у тому, що воно здійснюється в умовах загострення міжнародної конкуренції за володіння найдосконалішими засобами і системами безпеки, за домінування на ринках збуту, в умо-

вах продовження намагань створення структури міжнародних відносин, заснованої на односторонніх рішеннях ключових проблем світової політики, протидії закріпленню ролі України як одного з впливових центрів постбіполярного світу, посилення технологічного відриву розвинутих країн світу і нарощування можливостей для створення нових видів зброї. Усе це може призвести до нового етапу розгортання гонки озброєнь передусім в інформаційній сфері, нарощування загрози агентурного і оперативного-технічного проникнення в Україну іноземних розвідок, у тому числі із використанням глобальної інфраструктури.

Основними *напрямами* міжнародного співробітництва недержавної системи забезпечення національної безпеки України в сфері управління національною безпекою є:

- заборона розроблення, розповсюдження і застосування інформаційної зброї, радіоелектронної, психотропної та психотронної зброї;
- забезпечення безпеки міжнародного обміну, у тому числі збереження інформації про її передачу по національних телекомунікаційних каналах і каналах зв'язку;
- координація діяльності недержавних структур, що надають послуги в сфері забезпечення безпеки.

При здійсненні міжнародного співробітництва недержавною системою забезпечення національної безпеки України особлива увага має приділятися проблемам взаємодії недержавних структур безпеки країн—учасниць ГУУАМ, Співдружності Незалежних Держав, НАТО, ОБСЄ.

Для здійснення цього співробітництва по зазначених основних напрямках необхідно забезпечити активну участь недержавної системи забезпечення національної безпеки України в усіх міжнародних організаціях, які здійснюють цю діяльність в сфері національної безпеки, у тому числі в сфері стандартизації і сертифікації засобів і систем безпеки.

4. Політика забезпечення національної безпеки України недержавними суб'єктами і першочергові заходи по її реалізації

4.1. Основні положення політики забезпечення національної безпеки України

Політика забезпечення національної безпеки України визначає основні напрями діяльності недержавних суб'єктів у цій області, порядок закріплення їх обов'язків по захисту національних інтересів України у рамках напрямів їх діяльності і базується на дотриманні балансу інтересів особи, суспільства і держави.

Діяльність недержавної системи забезпечення національної безпеки базується на таких *принципах*:

- дотримання Конституції України, законодавства України загальнодержавних принципів і норм міжнародного права при здійсненні діяльності по забезпеченню національної безпеки України;

- відкритість у реалізації функцій недержавних суб'єктів, яка передбачає інформування суспільства про свою діяльність з урахуванням обмежень, встановлених законодавством України;

- правова рівність усіх учасників процесу забезпечення національної безпеки поза залежністю від їх політичного, соціального і економічного статусу;

- пріоритетний розвиток вітчизняних сучасних технологій та систем безпеки.

Держава у процесі реалізації своїх функцій по забезпеченню національної безпеки:

- здійснює моніторинг (об'єктивний та всебічний аналіз і прогнозування, спостереження та оцінку) загроз та небезпек національній безпеці України, розробляє заходи з урахуванням недержавних суб'єктів по її забезпеченню;

- організує роботу недержавної системи забезпечення національної безпеки по реалізації комплексу заходів, спрямованих на попередження, виявлення та нейтралізацію, організацію процесу управління загрозами та небезпеками національній безпеці України;

- підтримує діяльність недержавної системи забезпечення національної безпеки, спрямовану на здійснення даної діяльності;

- здійснює контроль за розробленням, створенням, розвитком, використанням, експортом та імпортом технологій, засобів та систем безпеки через їх сертифікацію і ліцензійну діяльність;

- проводить необхідну протекціоністську політику щодо виробників технологій, засобів та систем безпеки на території України та за її межами і вживає заходів по захисту внутрішнього ринку від проникнення на нього неякісних продуктів у сфері безпеки;

- сприяє наданню недержавним суб'єктам доступу до світових ресурсів забезпечення безпеки;

- формулює і реалізує державну політику національної безпеки України;

- організовує розроблення державної програми забезпечення національної безпеки України, яка об'єднує зусилля державних і недержавних організацій у цій області.

Удосконалення правових механізмів регулювання суспільних відносин, які виникають в процесі забезпечення національної безпеки, є пріоритетним напрямом державної політики національної безпеки України.

Це передбачає:

- оцінку ефективності застосування діючих законодавчих та інших нормативних правових актів у сфері національної безпеки і відпрацювання механізмів їх удосконалення;

- створення організаційно-правових механізмів забезпечення національної безпеки;

- визначення правового статусу усіх суб'єктів забезпечення національної безпеки, встановлення їх відповідальності за дотримання законодавства України в даній сфері;

- створення системи відбору та аналізу даних про джерела загроз та небезпек національній безпеці України, а також наслідків їх здійснення;

- сприяння в удосконаленні системи підготовки кадрів навчальними закладами недержавної форми власності, які залучаються до забезпечення національної безпеки України.

Нормативно-правове забезпечення національної безпеки України має базуватися, передусім, на дотриманні принципів законності, балансу інтересів особи, суспільства і держави в сфері національної безпеки.

Дотримання *принципу законності* потребує від недержавних суб'єктів забезпечення національної безпеки при вирішенні питань, що виникають, беззастережно дотримуватись чинного законодавства, що регулює суспільні відносини у даній сфері.

Дотримання *принципу балансу інтересів громадян, суспільства і держави* в сфері національної безпеки передбачає законодавче закріплення пріоритету цих інтересів у різних сферах життєдіяльності, а також використання форм цивільного контролю за діяльністю як державних, так і недержавних суб'єктів забезпечення національної безпеки. Реалізація гарантій конституційних прав і свобод людини і громадянина, що стосуються діяльності в сфері національної безпеки України, є важливим завданням держави в сфері національної безпеки.

Держава всіляко підтримує функціонування недержавної системи забезпечення національної безпеки і сприяє її ефективній роботі.

4.2. Першочергові заходи по реалізації недержавними суб'єктами політики національної безпеки України

Першочерговими *заходами* по реалізації недержавними суб'єктами політики забезпечення національної безпеки України є:

- розроблення і сприяння у впровадженні механізмів реалізації правових норм, у галузі відносин у сфері національної безпеки, а також підготовка пакету нормативно-правового забезпечення національної безпеки України;
- розроблення і сприяння у реалізації механізмів підвищення ефективності управління недержавною системою забезпечення національної безпеки;
- надання допомоги у прийнятті і реалізації державних програм, які передбачають формування загальнодоступних архівів ресурсів недержавних суб'єктів забезпечення національної безпеки, підвищення правової культури і комп'ютерної грамотності громадян, розвиток інфраструктури єдиного простору безпеки України, системне управління загрозами та небезпеками, створення безпечних технологій для систем, які використовуються у процесі реалізації життєво важливих функцій суспільства і держави, вжиття заходів щодо забезпечення технологічної незалежності країни в галузі створення і експлуатації систем безпеки;
- розвиток системи підготовки кадрів, які використовуються в галузі забезпечення національної безпеки України;
- гармонізація вітчизняних стандартів в галузі забезпечення національної безпеки України.

5. Структура недержавної системи забезпечення національної безпеки України

Оскільки структура системи обумовлена завданнями та функціями, розглянемо завдання недержавної системи безпеки, її функції, і окреслимо організаційну структуру системи забезпечення національної безпеки.

5.1. Завдання НСБ

Виділяють такі основні *завдання* недержавної системи безпеки.

На *макрорівні* до них можна включати:

здійснення керівництва діяльністю громадських структур, організація взаємодії між ними і ДСБ з метою ефективного функціонування цілісної системи національної безпеки, як найбільш діючого механізму забезпечення національних інтересів;

проведення моніторингу загроз і небезпек, виявлення безпекогенних джерел, здійснення превентивного впливу на них з метою недопущення їхньої ескалації;

вироблення механізму управління загрозами і небезпеками;

здійснення цілого комплексу заходів, що забезпечують національну безпеку: інформаційно-аналітичне, правове, матеріально-технічне, психологічне, ідеологічне, організаційне забезпечення;

здійснення цивільного контролю за діяльністю державної і недержавної систем безпеки;

здійснення конкретних заходів реагування на загрози і небезпеки особі, суспільству, державі;

формування суспільної думки громадян, об'єднання суспільства на основі національної ідеї;

формування механізму стримувань та противаг у сфері безпеки, що може знайти своє відображення у функціонуванні узгоджувальних рад;

впровадження ідеології безпеки, розвиток творчого ставлення громадян до процесів безпекотворення;

широке залучення громадян у сферу безпеки;

формування системи недержавної освіти в сфері безпеки.

На *мікрорівні* до них належать:

організація захисту законних інтересів підприємців із державними інституціями, крупними банківськими, фінансово-кредитними та іншими комерційними підприємствами і організаціями, компаніями;

консультування і сприяння підприємцям у протидії правовими заходами перевищенню посадових повноважень посадовими особами;

юридична підтримка і консультування, ведення судових розглядів і господарських справ;

- інформування уповноважених державних органів і громадськості про порушення прав суб'єктів господарської діяльності;
- надання усіх видів охоронних і детективних послуг відповідно до чинного законодавства;
- надання допомоги у підборі та вивченні осіб, які приймаються на роботу;
- організація надання послуг по забезпеченню системної безпеки;
- консультування підприємців з питань забезпечення безпеки на усіх етапах даного процесу, юридична та інформаційно-аналітична підтримка;
- сприяння у вивченні ділової надійності і фінансової самостійності партнерів, у правильному оформленні угод, супроводження контрактів;
- сприяння в організації незалежної експертизи якості товарів, продукції, послуг, що надаються;
- проведення маркетингових досліджень, фінансового аналізу, підготовка та здійснення інвестиційних проєктів, сприяння у пошуку інвесторів і реалізації проєктів, забезпечення їх безпеки; встановлення контактів і зв'язків із суб'єктами підприємництва;
- формування суспільної думки у ЗМІ, проведення виставочних та рекламних кампаній;
- участь у роботі по веденню реєстру надійних партнерів;
- організація, проведення навчально-практичної і консультаційної діяльності в галузі безпеки;
- організація проведення тендерів у сфері надання послуг з безпеки;
- захист законних прав та інтересів, у тому числі матеріальних, суб'єкта і його співробітників;
- збір, аналіз, оцінка і прогнозування даних, що характеризують стан обстановки зсередини і ззовні об'єкта безпеки;
- вивчення партнерів, клієнтів і конкурентів;
- своєчасне виявлення можливих прагнень до об'єкта безпеки і його співробітників з боку джерел зовнішніх загроз безпеці;
- недопущення проникнення на об'єкт безпеки структур промислового шпіонажу, організованої злочинності та окремих громадян з протиправними намірами;
- протидія технічному проникненню на об'єкт із наміром вчинити злочин;
- виявлення, попередження та припинення можливої протиправної або іншої негативної діяльності співробітників об'єкта безпеки на шкоду його безпеці;
- захист співробітників об'єкта безпеки від насильницьких та майнових посягань;
- збереження матеріальних цінностей і відомостей, які складають комерційну таємницю об'єкта;
- добування необхідної інформації для вироблення стратегічних і тактичних рішень, пов'язаних із управлінням діяльністю об'єкта;
- фізична і технічна охорона будівель, споруд, території і транспортних засобів, які належать об'єкту;
- ведення активної антиконкурентної діяльності;
- контроль над ефективністю функціонування системи безпеки.

5.2. Основні функції недержавної системи забезпечення національної безпеки України

Недержавна система забезпечення національної безпеки призначена для реалізації державної політики в сфері національної безпеки.

Відповідно до окреслених вище завдань основними *функціями* недержавної системи забезпечення національної безпеки є:

- розроблення нормативної правової бази відповідно до чинного законодавства в галузі забезпечення національної безпеки України;
- створення умов для реалізації прав громадян і громадських об'єднань на дозволена законом діяльність у сфері національної безпеки;
- підтримання балансу між потребами, інтересами та цінностями осіб, суспільства і держави в сфері національної безпеки;
- моніторинг стану національної безпеки України, виявлення джерел внутрішніх та зовнішніх загроз та небезпек національній безпеці та їх аналіз, визначення і вжиття заходів щодо управління ними;
- координація діяльності усіх суб'єктів недержавного забезпечення національної безпеки України;
- взаємодія з державними суб'єктами забезпечення національної безпеки України;
- контроль діяльності недержавних суб'єктів забезпечення національної безпеки України;
- попередження та виявлення згідно з чинним законодавством правопорушень, що посягають на національну безпеку України;
- розвиток вітчизняної інфраструктури забезпечення національної безпеки, а також індустрії засобів, технологій та систем безпеки, підвищення їх конкурентоздатності на внутрішньому та зовнішньому ринках;
- організація розроблення регіональних та державних програм забезпечення національної безпеки і координація діяльності недержавних суб'єктів по їх реалізації;
- реалізація проведення недержавними суб'єктами єдиної політики національної безпеки;
- організація і проведення фундаментальних і прикладних наукових досліджень у галузі забезпечення національної безпеки України;
- захист і сприяння у захисті державних ресурсів у державних і недержавних інституціях;
- забезпечення контролю за створенням і використанням засобів захисту через сприяння у ліцензуванні діяльності в даній сфері і сприяння у сертифікації засобів, технологій і систем захисту;
- удосконалення і розвиток єдиної системи підготовки кадрів, які використовуються в сфері управління національною безпекою України;
- удосконалення міжнародного співробітництва в сфері забезпечення національної безпеки, представлення національних інтересів України у відповідних міжнародних організаціях.

Компетенція недержавних суб'єктів забезпечення національної безпеки, які входять до недержавної системи забезпечення національної безпеки, визначається Законом України “Про недержавне забезпечення національної безпеки України”, а також іншими нормативними правовими актами України.

5.3. Структура недержавної системи забезпечення безпеки

Проблема формування недержавної системи безпеки ще не стала об'єктом спеціальних досліджень в Україні, на даний час можна констатувати лише про поодинокі спроби деяких дослідників та авторів розглядати окремі її аспекти. Тому доцільним буде звернутись до тих напрацювань, які вже існують в інших країнах, зокрема в Росії. В якості суб'єктів недержавної системи забезпечення національної безпеки російські дослідники виділяють: органи місцевого самоврядування; недержавний нотаріат; адвокатура; недержавні охоронні служби та детективні агентства; громадські об'єднання і окремих громадян.

Водночас, на нашу думку, даний перелік може мати дещо інший вигляд і складатися із таких компонентів недержавної системи забезпечення безпеки:

- український народ;
- органи місцевого самоврядування;
- органи самоорганізації населення;
- об'єднання громадян;
- професійні спілки;
- приватний нотаріат;
- адвокатура;
- приватні детективні та охоронні агентства.

Отже проаналізуємо більше детально зміст діяльності кожного з цих компонентів.

Громадяни України, український народ

Слід зазначити, що основним суб'єктом недержавної системи забезпечення національної безпеки є громадяни. Без їх активної участі у розбудові незалежної держави, без їх відданості Україні, свідомому та патріотичному служінню ідеалам української нації функціонування надійної системи забезпечення національної безпеки неможливе. Отже безпека нації починається з безпеки конкретної особи, але лівова частка уваги має бути зосереджена на усвідомленні кожним громадянином необхідності активної участі і безпосередньої участі у забезпеченні безпеки. Лише такий підхід перетворить громадян із пасивних спостерігачів на активних учасників, надасть можливості найповнішій реалізації права громадян на життя та здоров'я. Звідси забезпечення національної безпеки стає справою не лише державних інституцій і громадських формувань, а й конкретного громадянина.

Безпосередньо даний процес регулюється Законом України “Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону”. Згідно зі ст. 1 даного Закону громадяни України відповідно до Конституції України мають право ство-

рювати в установленому цим Законом порядку громадські об'єднання для участі в охороні громадського порядку і державного кордону, сприяння органам місцевого самоврядування, правоохоронним органам, Прикордонним військам України та органам виконавчої влади, а також посадовим особам у запобіганні та припиненні адміністративних правопорушень і злочинів, захисті життя та здоров'я громадян, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, а також у рятуванні людей і майна під час стихійного лиха та інших надзвичайних обставин.

Відповідно до ст. 3 даного Закону громадські формування з охорони громадського порядку і державного кордону створюються і діють у взаємодії з правоохоронними органами, Прикордонними військами України, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. Координацію діяльності громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону здійснюють відповідно місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування. Повсякденна (оперативна) діяльність таких формувань організовується, спрямовується і контролюється відповідними органами внутрішніх справ, підрозділами Прикордонних військ України.

Відповідно до ст. 9 вказаного Закону основними завданнями громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону є:

1) у сфері охорони громадського порядку:

- надання допомоги органам внутрішніх справ у забезпеченні громадського порядку і громадської безпеки, запобіганні адміністративним проступкам і злочинам;

- інформування органів та підрозділів внутрішніх справ про вчинені або ті, що готуються, злочини, місця концентрації злочинних угруповань;

- сприяння органам внутрішніх справ у виявленні і розкритті злочинів, розшуку осіб, які їх вчинили, захисті інтересів держави, підприємств, установ, організацій, громадян від злочинних посягань; участь у забезпеченні безпеки дорожнього руху та боротьбі з дитячою бездоглядністю і правопорушеннями неповнолітніх;

2) у сфері охорони державного кордону:

- надання допомоги підрозділам Прикордонних військ України у виявленні та затриманні осіб, які порушили або намагаються порушити державний кордон чи провадять іншу протиправну діяльність на кордоні;

- сприяння військовослужбовцям Прикордонних військ України в охороні державного кордону, виключної (морської) економічної зони України, а також здійснення контролю за дотриманням режиму державного кордону, прикордонного режиму і режиму в пунктах пропуску через державний кордон, проведення разом з ними пропуску громадян до місць відпочинку і роботи;

- надання допомоги підрозділам Прикордонних військ України у виявленні умов та причин, які можуть призвести до злочинної діяльності на кордоні, і вжиття заходів до їх усунення;

- участь у спостереженні за місцями роботи і відпочинку поблизу кордону та за прикордонними інженерними спорудами;

- участь у заходах Прикордонних військ України з профілактики порушень або спроб порушення державного кордону і режиму в пунктах пропуску через дер-

жавний кордон, незаконного переміщення через державний кордон вантажів, предметів, матеріалів та іншого майна;

3) у разі виникнення надзвичайних ситуацій:

- надання невідкладної допомоги особам, які потерпіли від нещасних випадків чи правопорушень;
- участь у рятуванні людей і майна, підтриманні громадського порядку у разі стихійного лиха та інших надзвичайних обставин.

Характерною рисою даного Закону є те, що у ньому безпосередньо у ст. 3 акцентується увага на тому, що громадські формування з охорони громадського порядку і державного кордону не мають права займатися підприємницькою або іншою діяльністю з метою одержання прибутку. На нашу думку, дана обставина значно звужує потенціал і можливості застосування громадських формувань при забезпеченні національної безпеки. І передусім така обережність законодавця пов'язана із відсутністю оновленої концепції національної безпеки України, в якій знайшли б адекватне відображення положення щодо необхідності формування недержавної системи безпеки, що надало б поштовху для подальшої законотворчої роботи по упорядкуванню діяльності кожного суб'єкта недержавної підсистеми забезпечення національної безпеки. Поки в нашій країні не визначена ця система, більше того, заборонено брати участь на договірній основі у охороні громадського порядку, що є одним з елементів забезпечення національної безпеки, говорити про ефективність діяльності недержавної підсистеми не доводиться.

Водночас позитивним і важливим є закріплення у даному Законі положення щодо обов'язку з боку місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування та правоохоронних органів надавати всіляку допомогу та підтримку у створенні громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону (ст. 4). А ретельний аналіз основних завдань, наведених вище, дає усі підстави для стійкої взаємодії державних і недержавних інституцій у забезпеченні національної безпеки, що у більш загальному плані ще раз підтверджує **взаємнеобхідність і взаємодоповнюваність державної і недержавної підсистем забезпечення національної безпеки.**

Органи місцевого самоврядування

Органи місцевого самоврядування створюють необхідні умови для нормальної життєдіяльності громадян, реалізують гнучку систему управління, пристосовану до місцевих особливостей і умов безпеки, сприяють розвитку ініціативи і самостійності у громадян.

Правові основи місцевого самоврядування визначаються Конституцією України, законами України “Про формування місцевих органів влади та самоврядування”, “Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування”, Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 березня 2002 р. № 123-р “Про заходи щодо виконання Програми державної підтримки розвитку місцевого самоврядування в Україні” та іншими нормативно-правовими актами. Важливими актами, що вирішують принципові питання місцевого самоуправління

ня, є статuti конкретних муніципальних утворень. Статuti визначають також структуру і порядок формування органів місцевого самоврядування, найменування і повноваження виборчих та інших органів місцевого самоврядування, посадових осіб місцевого самоуправління.

Органами місцевого самоврядування в Україні є сільські, селищні, районні, міські, районні у містах і обласні Ради. Вони наділяються власною компетенцією щодо забезпечення національної безпеки, в межах якої діють самостійно. Голови сільських, селищних, районних, міських, районних у містах і обласних Рад та очолювані ними виконавчі комітети у порядку і в межах, визначених законом, здійснюють делеговані їм повноваження державної виконавчої влади в сфері забезпечення національної безпеки.

Правовий статус органів місцевого самоврядування характеризується тим, що вони відділені від держави і не входять до системи органів державної влади, взаємодіють з ними на основі права, їх загальний статус, принципи організації, основні варіанти організаційних форм, а також важливі повноваження встановлені правом; органам місцевого самоврядування надано право вирішувати самостійно питання місцевого значення, володіння, користування і розпорядження муніципальною власністю в межах Конституції і законів України; загальні принципи і гарантії місцевого самоуправління встановлені Конституцією України і не можуть бути самовільно обмежені будь-яким органом державної влади.

Відповідно до ст. 12 Закону України “Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування” органи місцевого самоврядування самостійно визначають напрями використання і витрачання коштів своїх бюджетів, а також збільшують в межах наявних у них коштів норми видатків на утримання органів внутрішніх справ, які є складовим елементом державної системи забезпечення національної безпеки. Доходи, додатково одержані при виконанні бюджетів місцевого самоврядування, а також суми перевищення доходів над видатками, що утворюються в результаті перевиконання доходів або економії у видатках, залишаються в розпорядженні органів місцевого самоврядування, вилученню не підлягають і використовуються за їх розсудом, а отже органи місцевого самоврядування можуть спрямовувати дані кошти на посилення заходів і зміцнення системи забезпечення національної безпеки.

Органи місцевого самоврядування мають право створювати підприємства для здійснення господарської діяльності. Вони визначають цілі, умови та порядок їх діяльності, здійснюють регулювання цін і тарифів на їх продукцію, затверджують їх статuti, призначають керівників. Що стосується питань забезпечення безпеки, безперечно, важливе значення має віднесення до повноважень місцевого самоуправління таких функцій, як: отримання від підприємств, розташованих на території муніципального утворення, необхідних відомостей про проекти планів підприємств, обов’язкове узгодження цих планів у відповідних органах структури місцевого самоврядування; внесення пропозицій по проектах планів промислових підприємств з питань, пов’язаних із задоволенням потреб населення: розгляд планів розташування, розвитку і спеціалізації підприємств; створення за рахунок коштів, що є, промислових підприємств змішаного типу; підготовка пропозицій про при-

ватизацію муніципальних підприємств; розміщення підприємств на підвідомчій території; створення підприємств для здійснення господарської діяльності, визначення порядку їх діяльності, затвердження їх статутів; надання у довічне спадкове володіння, постійне і тимчасове користування земельних ділянок; реєстрування права власності на землю; планування і контроль за використанням земель; отримання платні за користування землею.

Велика робота проводиться щодо створення екологічно безпечних умов життя громадян. Взагалі можна зазначити, що органи місцевого самоврядування покликані забезпечувати життєво необхідні інтереси особи.

У цілому ж можна резюмувати, що **органи місцевого самоврядування є важливою складовою недержавної системи забезпечення національної безпеки**. Даний висновок підкріплюється не лише аналізом основних функцій даних органів, а й їх органічним взаємозв'язком у сфері забезпечення національної безпеки із елементами державної системи, зокрема з органами внутрішніх справ.

Органи самоорганізації населення

Слід також сказати і про органи самоорганізації населення, правовий статус, порядок організації та діяльності яких закріплено у Законі України “Про органи самоорганізації населення” від 11 липня 2001р. Згідно з даним Законом *органи самоорганізації населення* – представницькі органи, що створюються жителями, які на законних підставах проживають на території села, селища, міста або їх частин, для вирішення завдань, передбачених цим Законом. Згідно зі ст. 3 Закону орган самоорганізації населення є однією з форм участі членів територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах у вирішенні окремих питань забезпечення безпеки на місцевому рівні. До основних завдань органів самоорганізації населення належать:

- 1) створення умов для безпосередньої участі жителів у вирішенні питань забезпечення безпеки на місцевому рівні в межах Конституції і законів України;
- 2) задоволення потреби у безпеці жителів через сприяння у наданні їм відповідних послуг;
- 3) участь у реалізації програм щодо забезпечення безпеки на відповідній території.

Цікавим аспектом є дві форми повноважень органу самоорганізації населення: власні повноваження та делеговані органу самоорганізації населення повноваження.

Що стосується **власних повноважень**, то згідно зі ст. 14 даного Закону до них в контексті забезпечення національної безпеки можна віднести:

- представляти разом з депутатами інтереси жителів будинку, вулиці, мікрорайону, села, селища, міста, що стосуються забезпечення безпеки, у відповідній місцевій раді та її органах, місцевих органах виконавчої влади;
- сприяти додержанню Конституції та законів України, реалізації актів Президента України та органів виконавчої влади, рішень місцевих рад та їх виконавчих органів, розпоряджень сільського, селищного, міського голови, голови район-

ної у місті (у разі її створення) ради, рішень, прийнятих місцевими референдумами, що стосуються забезпечення безпеки;

- вносити у встановленому законом порядку пропозиції до проектів місцевих програм щодо забезпечення безпеки відповідних адміністративно-територіальних одиниць та проектів місцевих бюджетів, в яких передбачається цільове виділення коштів на дану діяльність;

- організувати на добровільних засадах участь населення у здійсненні заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, проведення робіт з посилення охорони житлових будинків, озеленення та утримання в належному стані садиб, дворів, вулиць, площ, парків, кладовищ, братських могил, обладнання дитячих і спортивних майданчиків, кімнат дитячої творчості, клубів за інтересами тощо; з цією метою можуть створюватися тимчасові або постійні бригади, використовуватися інші форми залучення населення;

- організувати на добровільних засадах участь населення у здійсненні заходів щодо охорони пам'яток історії та культури, ліквідації наслідків стихійного лиха, будівництві і ремонті шляхів, тротуарів, комунальних мереж, об'єктів загального користування із дотриманням встановленого законодавством порядку проведення таких робіт;

- надавати допомогу навчальним закладам, закладам та організаціям культури, фізичної культури і спорту у проведенні культурно-освітньої, спортивно-оздоровчої та виховної роботи щодо забезпечення безпеки серед населення, розвитку художньої творчості, фізичної культури і спорту; сприяти збереженню культурної спадщини, традицій народної культури, охороні пам'яток історії та культури, впровадженню в побут нових технологій забезпечення особистої безпеки;

- надавати необхідну допомогу органам пожежного нагляду в здійсненні протипожежних заходів, організувати вивчення населенням правил пожежної безпеки, брати участь у здійсненні громадського контролю за додержанням вимог пожежної безпеки;

- сприяти відповідно до законодавства державним і недержавним інституціям у забезпеченні національної безпеки;

- вести облік громадян за віком, місцем роботи чи навчання, які мешкають у межах території діяльності органу самоорганізації населення і володіють знаннями та навичками щодо забезпечення безпеки у будь-якій сфері життєдіяльності;

- інформувати громадян про діяльність органу самоорганізації населення щодо забезпечення безпеки громадян та їх майна та відповідній території, організувати обговорення проектів його рішень з питань забезпечення безпеки.

Іншу групу становлять **делеговані повноваження** — повноваження сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її створення) ради, якими вона додатково наділяє орган самоорганізації населення.

Сільська, селищна, міська, районна у місті (у разі її створення) рада може додатково наділяти частиною своїх повноважень щодо забезпечення безпеки орган самоорганізації населення з одночасною передачею йому додаткових коштів, а також матеріально-технічних та інших ресурсів, необхідних для здійснення цих повноважень, здійснює контроль за їх виконанням. У той же час вона не може делегу-

вати органу самоорганізації населення повноваження, віднесені законами України до виключної компетенції місцевої ради.

Позитивним моментом є те, що орган самоорганізації населення самостійно використовує фінансові ресурси, отримані з місцевого бюджету, на цілі та в межах, визначених відповідною радою. Це означає можливість більш повної участі даного органу в процесі забезпечення безпеки.

Таким чином, з аналізу безпосередніх повноважень органу самоорганізації населення вбачається можливість його активної участі у процесі забезпечення безпеки на конкретній території. Більше того, диференціація повноважень на власні і делеговані дає усі підстави стверджувати про закладення міцного фундаменту щодо взаємодії з питань забезпечення безпеки органу самоорганізації населення і органів місцевого самоврядування в особі сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її створення) ради. Ураховуючи сказане вище, а також беручи до уваги наш висновок про наявність у загальній структурі суб'єктів недержавної підсистеми забезпечення національної безпеки органів місцевого самоврядування, можна стверджувати, що **органи самоорганізації населення є органічною складовою недержавної системи забезпечення національної безпеки.**

Об'єднання громадян

Участь громадських об'єднань у забезпеченні національної безпеки безпосередньо визначена у Законі України "Про об'єднання громадян". Згідно з даним законом об'єднанням громадян є добровільне громадське формування, створене на основі єдності інтересів безпеки для спільної реалізації громадянами своїх законних прав і свобод.

Відповідно до ст. 20 даного Закону для здійснення цілей і завдань, визначених у статутних документах, зареєстровані об'єднання громадян користуються правом:

- виступати учасником цивільно-правових відносин, набувати майнові і немайнові права;
- представляти і захищати свої законні інтереси та законні інтереси своїх членів (учасників) у державних та громадських органах;
- брати участь у політичній діяльності, проводити масові заходи (збори, мітинги, демонстрації тощо);
- ідейно, організаційно та матеріально підтримувати інші об'єднання громадян, що здійснюють свою діяльність у сфері забезпечення безпеки, надавати допомогу в їх створенні;
- створювати установи та організації по забезпеченню безпеки;
- одержувати від органів державної влади і управління та органів місцевого самоврядування інформацію, необхідну для забезпечення безпеки об'єкта;
- вносити пропозиції до органів влади і управління що стосуються покращання стану забезпечення безпеки;
- розповсюджувати інформацію і пропагувати свої ідеї та цілі, що стосуються забезпечення безпеки;

□ засновувати засоби масової інформації з метою інформаційного забезпечення управління системою безпеки.

Громадські організації мають право засновувати підприємства, по наданню послуг у сфері забезпечення безпеки. Об'єднання громадян користуються іншими правами, передбаченими законами України.

Отже **об'єднання громадян**, не являючись прибутковою організацією, можуть виконувати дуже солідне навантаження щодо організації функціонування недержавної системи забезпечення національної безпеки, їхній потенціал є вагомим внеском у загальний коефіцієнт її потужності, дієздатності та ефективності, тому вони є **органічною її частиною**.

Професійні спілки

Однією з форм об'єднання громадян є **профспілки**. Особливості правового регулювання, засади створення, права та гарантії діяльності професійних спілок визначаються Законом України “Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності”.

Професійні спілки створюються з метою здійснення представництва та захисту трудових, соціально-економічних прав та інтересів членів профспілки. У більш широкому розумінні профспілка — добровільна неприбуткова громадська організація, що об'єднує громадян, пов'язаних спільними інтересами щодо забезпечення безпеки.

Відповідно до ст. 8 даного Закону з метою виконання своїх статутних завдань профспілки, їх організації (якщо це передбачено статутом) мають право на добровільних засадах створювати об'єднання (ради, федерації, конфедерації тощо) за галузевою, територіальною або іншою ознакою, а також входити до складу об'єднань та вільно виходити з них.

Згідно зі ст. 13 Закону держава забезпечує реалізацію права громадян на об'єднання у професійні спілки і додержання прав та інтересів профспілок. Держава визнає профспілки повноважними представниками працівників і захисниками їх трудових, соціально-економічних прав та інтересів, співпрацює з профспілками в їх реалізації, сприяє профспілкам у встановленні ділових партнерських взаємовідносин з роботодавцями та їх об'єднаннями.

Держава сприяє навчанню профспілкових кадрів, спільно з профспілками забезпечує підвищення рівня їх знань щодо правового, економічного та соціального захисту працівників.

У своїй діяльності профспілки є незалежними від органів державної влади, органів місцевого самоуправління та інших громадських об'єднань, не підконтрольні та не підзвітні їм. Профспілки: здійснюють представництво і захист трудових, соціально-економічних прав та інтересів членів профспілок в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, у відносинах з роботодавцями, а також з іншими об'єднаннями громадян;

здійснюють представництво та захист інтересів працівників незалежно від їх членства у профспілках; ведуть колективні переговори, здійснюють укладання

колективних договорів, генеральної, галузевих, регіональних, міжгалузевих угод від імені працівників у порядку, встановленому законодавством;

захищають право громадян на працю, беруть участь у розробленні та здійсненні державної політики у галузі трудових відносин, оплати праці, охорони праці, соціального захисту;

беруть участь у розробленні державної політики зайнятості населення, державних та територіальних програм зайнятості;

беруть участь у визначенні головних критеріїв життєвого рівня, прожиткового мінімуму, а також мінімальних розмірів заробітної плати, пенсій, соціальних виплат, політики ціноутворення, розробці соціальних програм, спрямованих на створення умов, які забезпечують гідне життя і вільний розвиток людини та соціальний захист у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом;

беруть участь в управлінні державним соціальним страхуванням як представники застрахованих осіб;

представляють права та інтереси працівників у відносинах з роботодавцем в управлінні підприємствами, установами, організаціями, а також у ході приватизації об'єктів державної та комунальної власності, беруть участь у роботі комісій з приватизації, представляють інтереси працівників підприємства-боржника в комітеті кредиторів у ході процедури банкрутства;

мають право на організацію та проведення страйків, зборів, мітингів, походів і демонстрацій на захист трудових і соціально-економічних прав та інтересів працівників відповідно до закону;

мають право одержувати безоплатно інформацію від роботодавців або їх об'єднань, органів державної влади та органів місцевого самоврядування з питань, що стосуються трудових і соціально-економічних прав та законних інтересів своїх членів, а також інформацію про результати господарської діяльності підприємств, установ або організацій;

для вирішення актуальних проблем профспілкового руху, підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації профспілкових кадрів, з метою захисту прав та інтересів членів профспілок профспілки та їх об'єднання мають право за рахунок власних коштів створювати навчальні, культурно-освітні заклади, дослідні, соціально-аналітичні установи, а також правові, статистичні, соціологічні навчальні центри та центри незалежних експертів;

здійснюють громадський контроль за реалізацією прав членів профспілки у сфері охорони здоров'я, медико-соціальної допомоги.

Профспілки, їх об'єднання беруть участь у діяльності експертних, консультативних та наглядових рад при органах та закладах охорони здоров'я, а також можуть брати участь у розвитку масової фізичної культури, спорту, туризму, створенні та підтримці спортивних товариств і туристичних організацій; беруть участь в охороні довкілля, захисті населення від негативного екологічного впливу, сприяють діяльності громадських природоохоронних організацій, можуть проводити громадські екологічні експертизи, здійснювати іншу не заборонену законом діяльність у цій сфері (ст. 30).

Приватний нотаріат

Свою лепту у забезпечення національної безпеки вносить і приватний нотаріат, порядок правового регулювання якого встановлюється Законом України “Про нотаріат”. Взагалі **нотаріат** в Україні це система органів і посадових осіб, на які покладено обов’язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності. Вчинення нотаріальних дій в Україні покладається на нотаріусів, які працюють в державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси) або займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси). Характерною особливістю є те, що документи, оформлені державними і приватними нотаріусами, мають однакову юридичну силу.

Приватні нотаріуси відповідно до ст. 36 Закону можуть вчинювати такі дії в сфері забезпечення безпеки:

- посвідчувати угоди в сфері безпеки (договори, заповіти, доручення та ін.);
- видавати свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя, окрім випадків смерті одного з подружжя;
- видавати свідоцтва про придбання жилих будинків з прилюдних торгів;
- видавати дублікати документів, що стосуються забезпечення безпеки об’єкта, які зберігаються у справах нотаріальної контори;
- засвідчувати правильність копій документів, що стосуються забезпечення безпеки об’єкта, і виписок з них;
- засвідчувати справжність підпису на документах, що стосуються забезпечення безпеки об’єкта;
- засвідчувати правильність перекладу документів, що стосуються забезпечення безпеки об’єкта, з однієї мови на іншу;
- посвідчувати факт, що громадянин є живим;
- посвідчувати факт перебування громадянина в певному місці;
- посвідчувати тотожність громадянина з особою, зображеною на фотокартці;
- посвідчувати час пред’явлення документів, що стосуються забезпечення безпеки об’єкта;
- передавати заяви фізичних і юридичних осіб іншим фізичним і юридичним особам;
- приймати у депозит грошові суми та цінні папери;
- вчиняти виконавчі написи;
- вчиняти протести векселів;
- пред’являти чеки до платежу і посвідчувати несплату чеків;
- вчиняти морські протести;
- приймати на зберігання документи, що стосуються забезпечення безпеки об’єкта.

Основні завдання нотаріату полягають у тому, щоб надавати допомогу громадянам, підприємствам, установам і організаціям у забезпеченні їх безпеки через сприяння у здійсненні їх прав та захисті законних інтересів, роз’ясненні прав і обов’язків, попередженні про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того,

щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду; зберігати в таємниці відомості, одержані ним у зв'язку з вчиненням нотаріальних дій; відмовити у вчиненні нотаріальної дії в разі її невідповідності законодавству України або міжнародним договорам.

Отже можна зробити висновок, що діяльність приватного нотаріату здійснює безпосередній вплив на матеріальне і духовне благополуччя громадян, сприяє зміцненню системи управління безпекою як фізичних, так і юридичних осіб України. Звичайно, роль приватного нотаріату не є основною і вирішальною, водночас без нього недержавна система забезпечення національної безпеки не буде цілісною. Тому нотаріат в цілому є органічним структурним компонентом у загальній системі забезпечення національної безпеки, відповідно до чого **приватний нотаріат є складовим елементом недержавної системи забезпечення національної безпеки.**

Адвокатура

Звичайно, не можна не сказати і про **адвокатуру**, яка покликана виконувати найважливіші функції, пов'язані із забезпеченням, передусім, *юридичної безпеки*, основний зміст якої полягає у певному стані управління загрозами та небезпеками у сфері надання реалізації фізичними та юридичними особами юридичної допомоги. Порядок функціонування адвокатури визначений у Законі України “Про адвокатуру”. Адвокатура України є добровільним професійним громадським об'єднанням, покликаним згідно з Конституцією України сприяти захисту прав, свобод та представляти законні інтереси громадян України, іноземних громадян, осіб без громадянства, юридичних осіб, подавати їм іншу юридичну допомогу.

Відповідно до ст. 5 Закону адвокати дають консультації та роз'яснення з юридичних питань, усні і письмові довідки щодо законодавства; складають заяви, скарги та інші документи правового характеру; посвідчують копії документів у справах, які вони ведуть; здійснюють представництво в суді, інших державних органах, перед громадянами та юридичними особами; подають юридичну допомогу підприємствам, установам, організаціям; здійснюють правове забезпечення безпеки громадян і юридичних осіб, виконують свої обов'язки відповідно до кримінально-процесуального законодавства у процесі дізнання та досудового слідства.

Таким чином можна зробити висновок, що **адвокатура** також є **невід'ємною частиною недержавної системи забезпечення національної безпеки**, виконуючи покладені на неї функції, вона здійснює захист прав, свобод і законних інтересів громадян, а отже, сприяє забезпеченню їх безпеки.

Приватні детективні та охоронні підприємства

Слід зазначити, що в Україні поки не створена належна правова база щодо нормального функціонування охоронних та детективних служб, хоча у класифікаторі професій і значиться професія “детектив”. Тому знову ж таки, звернемося до вже існуючого досвіду і на прикладі Росії окреслимо у постановочному плані роль приватних детективних і охоронних служб у забезпеченні національної безпеки.

Відповідно до ст. 1 Закону Російської Федерації “Про приватну детективну і охоронну діяльність в Російській Федерації” приватні детективні і охоронні агентства надають фізичним і юридичним особам на відплатній договірній основі послуги з метою захисту законних прав і інтересів своїх клієнтів. Характерною особливістю даної діяльності є те, що вона доповнює ту діяльність, яку здійснюють уповноважені органи державної влади щодо захисту фізичних та юридичних осіб від протиправних посягань. У той же час, якщо остання здійснюється на підставі законодавчого уповноваження, тобто є прямим функціональним обов’язком чітко окреслених державних органів, то для перших це становить собою окремий вид підприємницької діяльності. Більше того, громадяни, які займаються приватною детективною діяльністю, не мають права здійснювати будь-які оперативно-розшукові дії, віднесені законом до виключної компетенції уповноважених органів державної влади. Ще одна особливість полягає у тому, що на державу покладено обов’язок щодо забезпечення безпеки будь-яких категорій осіб, незважаючи на їх матеріальне становище та соціальний статус, у той час як послугами приватних детективних та охоронних агентств щодо забезпечення законних прав та інтересів можуть скористатися лише ті, хто здатний сплатити за їх надання.

Згідно зі ст. 3 згаданого Закону приватна детективна і охоронна діяльність здійснюється для *розшуку* та *охорони*. З метою *розшуку* дозволяється надання таких видів послуг:

збирання відомостей по цивільних справах на договірній основі з учасниками процесу;

вивчення ринку, збір інформації для ділових переговорів, виявлення некредитоспроможних або ненадійних ділових партнерів;

встановлення обставин неправомірного використання у підприємницькій діяльності фірмових знаків і найменувань, недоброякісної конкуренції, а також розголошення відомостей, що складають комерційну таємницю;

виявлення біографічних та інших, що характеризують особу, даних про окремих громадян (з письмового дозволу) при укладанні ними трудових або інших контрактів;

пошук зниклих безвісти громадян;

пошук втраченого громадянами або підприємствами, установами та організаціями майна;

збір відомостей по кримінальних справах на договірній основі з учасниками процесу.

З метою *охорони* дозволяється надання таких видів послуг:

захист життя та здоров’я громадян;

охорона майна власників, у тому числі при його транспортуванні;

проектування, монтаж та експлуатаційне обслуговування засобів охоронно-пожежної сигналізації;

консультування і підготовка рекомендацій клієнтам з питань правомірного захисту від протиправних посягань;

забезпечення порядку у місцях проведення масових заходів.

Цікавим є той момент, що згідно з даним законом суміщення функцій охорони та розшуку одними й тими ж особами заборонено. Через це будь-яка служба безпеки має створювати як мінімум чотири групи: групу охорони та супроводження, групу детективів, технічну групу та групу режиму.

Слід також зазначити, що приватні детективні та охоронні підприємства можуть сприяти правоохоронним органам у забезпеченні національної безпеки на договірній основі. Цікавим є той момент, що приватні детективи не можуть суміщати власну діяльність з державною службою або з виборною посадою, що оплачується. За свідченнями російських авторів, нині у Росії вже склалася недержавна система забезпечення безпеки підприємництва, власності, особи і суспільства. Приватні охоронні підприємства різноманітні за своїми цілями і завданнями, формами організації діяльності, якісним та кількісним складом, що є основною проблемою при розв'язанні питання про розширення ступеня сприяння їм з боку держави.

Вищенаведене дає усі підстави говорити про те, що **приватні детективні та охоронні підприємства є ваговою складовою недержавної системи забезпечення національної безпеки.**

6. Сутність та зміст менеджменту недержавної системи безпеки

Важко дати єдине абсолютно чітке та повне визначення поняття “менеджмент”. Функції, сфери, рівні менеджменту та ситуації, у яких вони реалізуються, значно різняться між собою. Аби з'ясувати сутність поняття менеджменту недержавної системи безпеки на нього слід подивитись з різних боків:

- з філологічного;
- з емпіричного (практичного), тобто як виду професійної діяльності;
- з точки зору системи знань, тобто виникнення та розвитку науки управління;
- безпекознавчої, тобто виникнення та розвитку науки безпекознавства.

Усе це визначає логіку викладання матеріалу в даному підрозділі. Спочатку з'ясуємо причини, які обумовлюють необхідність менеджменту недержавної системи безпеки, далі розглянемо сучасні підходи до визначення поняття “менеджмент недержавної системи безпеки”, і нарешті – сутність та зміст менеджменту недержавної системи безпеки.

6.1. Поняття “менеджмент” і необхідність управління недержавною системою безпеки

Для визначення діяльності з координації роботи людей на практиці використовують різні поняття: “управління”; “менеджмент”; “адміністрування”; “керування” тощо.

Управління – найбільш загальне поняття. Воно поширюється на велике коло різноманітних об'єктів, явищ і процесів і охоплює: технічні, біологічні і соціальні системи. **Менеджмент** – це поняття, яке використовують переважно для характе-

ристики процесів управління господарськими організаціями (підприємствами). *Адміністрування* поширюється на управління державними установами або для позначення процесів керування діяльністю апарату управління підприємства. *Керування* поширюється на мистецтво тієї або іншої особи (менеджера) впливати на поведінку і мотиви діяльності підлеглих з метою досягнення цілей організації.

Отже, аби усвідомити сутність категорії “менеджмент”, перш за все слід з’ясувати, що собою становить недержавна система безпеки, які цілі її діяльності і чому даною системою потрібно управляти.

Недержавна система безпеки у найбільш загальному плані являє собою групу людей, діяльність яких свідомо координується для досягнення загальної мети безпеки об’єкту.

НСБ має загальні *характеристики*, які притаманні будь-якій організації:

1) *використовує чотири основних види ресурсів:*

- людські ресурси;
- фінансові ресурси;
- фізичні ресурси (сировина, устаткування тощо);
- інформаційні ресурси;

2) *недержавна система безпеки є відкритою системою.* Ресурси, які система використовує для забезпечення безпеки об’єкта, вона забирає із зовнішнього середовища. В свою чергу, кінцевий продукт – безпека об’єкта також реалізується у зовнішньому середовищі. Окрім цього, відповідно до загальних положень теорії систем, відкрита система – це така система, яка здійснює обмін не лише речовиною та енергією, а й інформацією. Недержавна система безпеки, отримуючи по каналах прямого зв’язку інформацію про стан об’єкта, обробляє її та здійснює відповідний управляючий вплив на об’єкт та середовище його функціонування з метою досягнення загальної мети. Таким чином відбувається надходження інформації по каналах зворотного зв’язку від об’єкта до суб’єкта. Отже недержавна система безпеки може існувати лише у взаємодії з навколишнім середовищем. Це означає, що **будь-яка система безпеки є відкритою системою;**

3) *розподіл праці в системі безпеки.* Відомим є той факт, що процес забезпечення безпеки, урахувавши багатогранність феномена безпеки, складний і багатокомпонентний, що обумовлює включення у нього великої кількості виконавців. Через це постає природна потреба для розподілу праці між ними.

Розподіл загальної роботи в системі безпеки на її складові частини називається *горизонтальним розподіленням праці*. Результатом горизонтального розподілення праці є формування окремих підрозділів системи безпеки (інформаційно-аналітичний підрозділ, підрозділ фізичного захисту, технічної безпеки, по роботі з персоналом, по зв’язках з громадськістю, відділ конкурентної розвідки і розвідувального супроводження діяльності служби безпеки тощо).

Оскільки робота в службі безпеки, яка є базовим складовим елементом недержавної системи безпеки, розподіляється між окремими підрозділами та виконавцями, виникає потреба у координації їх діяльності. Внаслідок цього об’єктивно актуалізується необхідність у *вертикальному розподілі праці*, тобто в діяльності з координації роботи підрозділів та окремих виконавців усередині підрозділів.

Діяльність з координації роботи людей, підрозділів безпеки з метою забезпечення безпеки об'єкта в широкому розумінні і становить **сутність управління** недержавною системою безпеки.

Таким чином, необхідність управління об'єктивно виникає внаслідок дуального горизонтального та вертикального розподілу праці в системі безпеки. Оскільки розподіл праці є загальною характеристикою діяльності будь-якої СБ (служби безпеки), то всі вони потребують управління.

Глобальною метою діяльності служби безпеки є забезпечення системної безпеки об'єкта. Разом з цим виникає запитання: а що ж таке системна безпека?

Системна безпека може бути охарактеризована як стан управління загрозами та небезпеками, за якого усі компоненти системи функціонують у межах порогових значень. Головною метою будь-якої служби безпеки є забезпечення системної безпеки об'єкта. Складовими успіху при цьому виступають:

- а) виживання, тобто можливість існування об'єкта якомога довше;
- б) результативність та ефективність.

Аби бути успішною впродовж тривалого часу, аби вижити та досягти своїх цілей, СБ має бути як ефективною, так і результативною.

Якщо мета СБ обрана правильно, це означає, що її діяльність задовольняє певну важливу, реально існуючу потребу (надається певний комплекс послуг, створюються певні блага, на які є попит). *Результативність* у такому розумінні – це щось невідчутне (на дотик), непомітне. Так, наприклад, забезпечення особистої безпеки, внаслідок якої об'єкт залишається живим, може бути як наслідком професійної роботи працівників СБ, так і наслідком відсутності реальних загроз життю об'єкта. Тобто реально, не заглиблюючись у суть питання можна говорити про результативність дій СБ.

Що ж стосується *ефективності*, то її, навпаки, можна вимірювати, виразити кількісно. *Відносна ефективність* діяльності СБ має назву продуктивності і вимірюється як співвідношення вартісної оцінки усіх виходів з СБ та вартісної оцінки усіх входів в неї.

Перейдемо до розгляду поняття менеджменту недержавної системи безпеки.

Менеджмент безпеки – це надзвичайно широке та багатомірне поняття. Для того, аби краще усвідомити його сутність, на нього слід подивитись з різних боків.

Етимологічно менеджмент походить від латинського слова “manus” – рука. Спочатку це слово означало вміння дбайливо вести домашнє господарство, майстерно володіти засобами праці, вправно працювати. З появою різноманітних видів роботи, з поглибленням спеціалізації виникла потреба в діяльності, яка пов'язувала в єдине ціле роботу багатьох окремих виконавців. Відповідно до цього трансформувалася і зміст поняття “менеджмент”. Це слово увібрало у себе всі чисельні вимоги до управління як до науки, мистецтва ведення справ і стилю роботи.

Сучасний Оксфордський словник англійської мови тлумачить поняття “менеджмент” не однозначно, а саме:

- 1) менеджмент – це спосіб, манера спілкування з людьми;
- 2) менеджмент – це вміння та адміністративні навички організовувати ефективну роботу апарату організації;

3) менеджмент — це влада та мистецтво керування;

4) менеджмент — це органи управління, адміністративні одиниці, підрозділи.

Поміж менеджерів-практиків та вчених ще й досі не існує єдності поглядів щодо сутності менеджменту:

1) одні вважають, що менеджмент недержавної системи безпеки — це професія, орієнтована на практичне використання. Головне тут реальний результат, можливість забезпечити безпеку об'єкта за допомогою недержавних структур;

2) другі вважають, що менеджмент НСБ — це процес досягнення мети НСБ за допомогою інших людей. Тому головне для менеджера НСБ — мистецтво спілкування з людьми та керування ними;

3) треті вважають, що менеджмент НСБ — процес прийняття раціональних рішень у сфері безпеки. Тому, головне завдання менеджера — це пошук оптимальних управлінських рішень за допомогою математичних моделей та на основі використання системи наукових знань.

У широкому розумінні менеджмент недержавної системи безпеки — це одночасно система наукових знань, мистецтва та досвіду забезпечення безпеки, втілених у діяльності професійних управлінців для досягнення цілей системи безпеки через використання праці, інтелекту та мотивів поведінки інших людей.

У діяльності всіх менеджерів безпеки, незалежно від функції, яку вони виконують, посади, яку вони обіймають, галузі, у якій вони працюють, є дещо спільне. Саме це спільне, загальне для діяльності всіх менеджерів безпеки, і становить фундамент галузі менеджменту безпеки, яка вперше в країні репрезентована у підручнику *О.С. Сосніна та П.Я. Пригунова. Менеджмент безпеки*. — К.: Изд-во Європ. ун-та, 2002. — 357 с.)

При цьому слід зауважити, що знання теоретичних основ управління замало для забезпечення ефективного функціонування тієї або іншої організації.

Відомо, що за всіх інших рівних умов кінцевий результат діяльності різних керівників не однаковий. І спроби пояснити це науковими методами результатів не дають і дати не можуть. В управлінській діяльності завжди присутнє дещо таке, що не піддається кількісному аналізу і яке прийнято називати мистецтвом управління. Проте це не означає, що управління здійснюється спонтанно, стихійно, що менеджер безпеки покладається лише на удачу, інтуїцію, власний досвід. **Мистецтво управління** недержавною системою безпеки саме і є вмінням менеджера-практика пристосувати досягнення науки управління до: особливостей власного характеру; особливостей підлеглих; особливостей відповідної сфери забезпечення безпеки.

Таким чином, наука та мистецтво менеджменту не виключають, а доповнюють одне одного. Мистецтво менеджменту НСБ завжди спирається на наукові знання, які покладено в його основу.

У вузькому прагматичному плані сутність менеджменту краще за все сприймається з позицій **системного підходу** загальнонаукової методології дослідження складних об'єктів.

Робота менеджерів безпеки у тому і полягає, щоб поєднати та скоординувати використання зазначених ресурсів (людські, фінансові, фізичні, інформаційні) для

досягнення цілей (елементів виходу: послуги із забезпечення безпеки, прибуток, поведінка працівників, інформація) об'єкта безпеки.

Досягнення цього менеджерами безпеки відбувається внаслідок здійснення певних напрямів діяльності, тобто функцій менеджменту. Виділяють *чотири основні функції менеджменту*: планування, організація, керування та контроль.

Тому можна сказати, що у *вузькому розумінні менеджмент* НСБ це процес планування, організації, керування та контролю організаційних ресурсів для результативного та ефективного досягнення цілей об'єкта безпеки за допомогою ефективного та результативного функціонування недержавної системи безпеки.

Зазначені функції менеджменту виконуються у певній послідовності, яка й утворює поняття “цикл менеджменту”. Слід зауважити, що такий підхід до розуміння циклу менеджменту зовсім не означає, що процес управління носить дискретний характер. Реально у роботі менеджера безпеки постійно поєднуються усі перелічені функції менеджменту.

6.2. Сутність та зміст менеджменту НСБ

Менеджмент НСБ є особливим видом діяльності, що спрямований на впорядкування, погодження колективних дій людей щодо досягнення мети, яка стоїть перед ними. Об'єктивна необхідність виникнення та розвитку менеджменту в недержавному секторі безпеки обумовлена суспільним характером праці.

Як відомо, є чимало різних видів, форм матеріальної та духовної колективної діяльності. В будь-якій з них завжди і обов'язково наявні дві сторони – управлінська та виконавська (предметна). Щодо останньої управління носить “вторинний” характер. Саме по собі воно не створює ніяких духовних і матеріальних цінностей, а лише сприяє оптимізації відповідних зусиль окремих виконавців.

Управління безпекою недержавними структурами притаманне кожній стадії розвитку суспільства і відповідає типу цивілізації. На ранніх етапах його існування (сільськогосподарська цивілізація) управління безпекою безпосередньо входило в процес тієї діяльності, котру воно так чи інакше упорядковувало. У міру того, як відбувався все більший розподіл праці в суспільстві, управління безпекою набувало відносної самостійності. Його завдання знайшли свій концентрований вираз у функціях особливих соціальних інститутів органів управління. Це висунуло вимогу виділення особливої групи людей, для яких управління стало професійним заняттям, різновидом праці менеджерів безпеки.

Менеджмент НСБ є об'єктивно необхідним різновидом праці, який забезпечує погодженість та упорядкованість спільної праці людей для забезпечення безпеки об'єкта. Таке розуміння менеджменту безпеки базується на аналізі змісту антропої діяльності, об'єктивних законів функціонування суспільства.

У той же час при характеристиці менеджменту НСБ почасти використовуються загальнотеоретичні положення *кібернетики*. Управління у рамках цієї науки розглядається як функція організованих систем, які забезпечують цілісність їх структури, підтримання режиму функціонування згідно із закладеною програмою, неперевикнення порогових параметрів, тобто підтримання гомеостазису. Отже

управління в такому розумінні є атрибутом систем безпеки будь-якого класу, у тому числі і недержавної системи безпеки (під *системою* розуміються безліч структурно розчленованих взаємопов'язаних і взаємодіючих елементів, які виконують певні функції і створюють деяку цілісну єдність, що володіє новими, інтегративними властивостями, котрі не зводяться до суми властивостей окремих елементів).

Із усієї безлічі систем кібернетика виокремила такі, яким властиво зберігати свою цілісність і функціонувати в умовах змінюваного середовища. Вказана властивість забезпечується особливим механізмом, котрий називається управлінням. Таких систем налічується три види.

Насамперед слід виділити *біологічні* системи, тобто тваринний і рослинний світ. Внаслідок тривалої еволюції в них сформувався своєрідний механізм самоуправління на основі інстинктів та рефлексів. Він засновується на сприйнятті системою впливів зовнішнього середовища, переробці таких сигналів та відповідному реагуванні на зовнішні подразники. По суті справи, тут точніше було б говорити про саморегулювання – особливу властивість вказаних систем, яка забезпечує їх функціонування.

До другого виду належать створені людьми *технічні* системи (машини, автомати, технічні процеси), програми доцільного функціонування яких (алгоритми) закладені в їх конструкцію людиною.

Специфічний вид організованих систем складають *соціальні* системи, тобто суспільні утворення. Процеси їх збереження, функціонування та розвитку є результатом свідомої діяльності людей.

У загальному вигляді, стосовно будь-яких систем, управління можна уявити як виявлення (шляхом передавання по каналах прямого зв'язку командної інформації) впливу управляючої підсистеми на керовану. Звідси по каналах зворотного зв'язку в управляючу підсистему надходить інформація. Крім того, ці підсистеми мають також інформаційні зв'язки з навколишнім середовищем. Управляюча та керована підсистеми, канали прямого та зворотного зв'язку, а також навколишнє середовище створюють *систему управління*.

Так виглядає універсальне уявлення про управління в біологічних, технічних (або механічних) і соціальних системах, яке засноване на абстрагуванні від їх фізичних, природних особливостей.

Іноді питання про сутність явища ототожнюють з його змістом. Це неправильно, оскільки йдеться про два цілком самостійних поняття, чого ігнорувати ніяк не можна.

Ігноруючи зміст поняття управління і виходячи із формально-логічного (кібернетичного) уявлення про нього, окремі дослідники ототожнюють його з будь-якою діяльністю, як пізнавальною, так і перетворюючою. В результаті навіть "впливи" робітника на предмет та знаряддя праці розглядаються ними як управління.

Як і будь-яка здійснювана в суспільстві діяльність, менеджмент НСБ прагне досягти певної мети. Його зміст обумовлюється комплексом взаємопов'язаних функцій та методів їх реалізації, які використовуються при цьому.

Менеджмент НСБ заснований на притаманних тільки людині здатностях ставити перед собою цілі і знаходити адекватні засоби їх досягнення, передбачати ре-

зультати впливу. Взагалі ніщо не робиться без свідомого наміру, без бажаної мети. Саме цією ознакою менеджмент НСБ відрізняється від того, що ми умовно називаємо управлінням у складних біологічних і технічних системах. Цілі менеджменту НСБ випливають із суспільних потреб у безпеці. Свідомі, активні зусилля людини щодо їх досягнення характеризують управління як цілеспрямовану діяльність, в якій проглядається єдність інтелектуального та вольового моментів.

Слід відмітити, що цілі менеджменту безпеки диференціюються залежно від рівнів його здійснення. Так, мета менеджменту усієї системи недержавної безпеки складається із забезпечення ефективного функціонування та розвитку усіх відповідних структур, що діють у сфері безпеки, вирішення загальних завдань забезпечення шляхом створення та організації діяльності спеціальних підприємств, громадських організацій, які здійснюють управління в різних сферах. На індивідуальному рівні мета менеджменту полягає у забезпеченні безпеки кожної особи.

Це досягається: 1) визначенням місця потреби у безпеці, прав і обов'язків кожної людини в системі безпеки; 2) підготовкою індивіда до виконання своїх завдань; 3) створенням сприятливих умов для найкращого здійснення ним його соціальної функції; 4) відповідним контролем за його діяльністю. Щодо окремого колективу чи групи осіб метою управління є консолідація та спрямування індивідуальних зусиль виконавців на ефективне розв'язання загальних завдань забезпечення безпеки.

Цілі менеджменту безпеки досягаються в результаті здійснення загальних **функцій**, які виступають різновидами управлінської діяльності і є об'єктивно необхідними в будь-яких системах безпеки. Відомо, що кожний керівник на основі вивчення проблем, які виникають перед колективом, повинен передбачати розвиток подій в майбутньому та планувати, тобто визначати програму та порядок дій підлеглих. Йому слід організовувати діяльність колективу, створювати умови для ефективного виконання завдань, які стоять перед ним, виявляти в процесі контролю відхилення в роботі й вносити в неї необхідні корективи, подавати виконавцям практичну допомогу.

Таким чином, набір функцій управління універсальний. Зміст же їх залежить від специфіки виконавської діяльності. Тут виявляється її діалектичний зв'язок з управлінням. Розгляд цих сторін у відриві одна від одної може або призвести до абсолютизації, або викликати недооцінку значення управлінських процесів.

Функції управління здійснюються за допомогою різних **методів** та технологічних операцій, які виконуються послідовно; їх сукупність утворює процес управління, який має циклічний характер. Кожен одиничний управлінський цикл включає в себе розробку і прийняття рішення, а також організацію його виконання. Якщо цілі, принципи, функції і методи управління розкривають його зміст, то процес вказаної діяльності характеризує її просторово-часову форму.

Цілі, принципи, функції і методи управління у сукупності складають механізм управління, котрий може діяти в рамках спеціально організованої системи. В менеджменті безпеки і управляючу підсистему (суб'єкт управління) і керовану підсистему (об'єкт управління) здебільшого представляють окремі або об'єднані в різні спільності особи, які є носіями певних суспільних відносин. У той же час **специфі-**

кою менеджменту недержавної системи безпеки є те, що людина не завжди виступає об'єктом управління. Так, наприклад, забезпечення безпеки нафтогазової магістралі не обов'язково передбачає здійснення управлінського впливу на людину. Водночас саме людина у переважній більшості випадків виступає й суб'єктом й об'єктом, менеджменту безпеки. Однак необхідно мати на увазі певну умовність цієї конструкції.

Відношення “керівник – підлеглий”, хоч і є найбільш поширеним у менеджменті НСБ, але не охоплює усіх складних характеристик суб'єкта і об'єкта. Поряд з індивідуальним існує і колективний (колегіальний) суб'єкт управління, який впливає на певні суспільні утворення, що діють в різних сферах безпеки. Таким чином, *суб'єктом* менеджменту НСБ у суспільстві є складна система галузевих і територіальних недержавних органів і організацій.

Об'єктом менеджменту, поряд з людиною як первинним його компонентом, виступають і різні соціальні спільноти, які організовують і здійснюють діяльність щодо забезпечення безпеки. Серед цих об'єктів найбільшу цілісність, яка відображає усі сфери життя людини, має суспільство, що розглядається як єдиний суспільний організм. Управління ним передбачає виявлення організуючого впливу на економічну, соціально-політичну і духовну сфери його функціонування.

Для менеджменту НСБ характерним є те, що між управляючим впливом суб'єкта і реакцією на нього об'єкта немає жорсткої детермінації. Вона, наприклад, притаманна технічним системам, реакції котрих завжди однозначні, оскільки запрограмовані заздалегідь. Об'єкт же менеджменту НСБ досить самостійний, має здатність до самоуправління і такий же активний, як і суб'єкт. Дані об'єкти мають власні закономірності функціонування й розвитку, на які слід зважати при здійсненні управління. Об'єкт управління не тільки реагує на управляючі впливи суб'єкта, не тільки сигналізує про їх наслідки та результати, а часто прямо примушує його до певної перебудови управляючих впливів, до зміни їх характеру й змісту. Тому менеджмент НСБ являє собою не однобічний вплив управляючої підсистеми на керовану, а діалектичну взаємодію між його суб'єктом і об'єктом, яка складається з різноманітних прямих і зворотних зв'язків між ними.

Між суб'єктом і об'єктом менеджменту НСБ існує внутрішня єдність. Суб'єкт менеджменту завжди має справу із змінюваним об'єктом і намагається встигати за ним в своєму розвитку. Однак відповідність між ними в дійсності ніколи не буває повною, оскільки вона встановлюється і порушується одночасно. Така проблемна ситуація загострюється і, як правило, руйнується відповідним регулюванням. Разом з тим тут можливі і вкрай небажані відхилення, які тягнуть за собою серйозні негативні наслідки.

Так, іноді управляюча підсистема надто відстає в своєму розвитку від керованої, тобто такої, якою управляють. Здебільшого це трапляється останнім часом, коли загрози та небезпеки все більше виникають в інформаційній сфері, а суб'єкти управління безпекою не володіють достатніми знаннями та обладнанням, щоб забезпечити належний рівень саме інформаційної безпеки.

Тоді в функціонуванні останньої або домінує стихійний початок, або її дії сковуються застарілими формами, тобто управляюча підсистема набуває консер-

вативного, застійного характеру. В окремі періоди управляюча підсистема ніби забігає надто далеко вперед і діє, незважаючи на досягнутий стан і закономірний розвиток керованих об'єктів. У подібних випадках виникають неприродні, нерідко потворні форми управління, пов'язані з проявами суб'єктивізму. Для запобігання цьому необхідно мати надійний механізм цілеспрямування, гнучкі організаційні структури, ефективні системи інформаційного забезпечення, контролю і т.ін.

Великий практичний інтерес становить питання про віднесення до об'єктів менеджменту НСБ різноманітних процесів, які відбуваються не лише в сфері безпеки, а й у суспільстві в цілому (міграція населення, злочинність і т.ін.). Соціальні процеси являють собою серії послідовно однорідних явищ, які пронизані причинно-наслідковими зв'язками і структурно-функціональними залежностями; їх основу складає безліч взаємодіючих волев окремих осіб. Саме тут відображаються зв'язки людей, які виникають стихійно або свідомо в процесі співжиття, забезпечення безпеки, що виявляються в їх поведінці.

Соціальні процеси виникають іноді мимовільно (зокрема, при взаємопогащенні численних індивідуальних відхилень). При цьому спостерігається виявлення саморегуляції суспільства. В інших випадках вони є результатом свідомої діяльності людей, заснованої на пізнанні закономірностей функціонування і розвитку як усієї системи національної безпеки, так і деяких її елементів, зокрема недержавної системи безпеки. Природно, що через постійну неповноту знань про дії вказаних закономірностей, а також відсутність реальних можливостей (ресурсів) багатьох аспектів соціальних процесів лишаються поза межами впливу з боку суспільства. Крім того, сам вплив на такі процеси справляється суспільством опосередковано, тобто через організацію діяльності спеціальних органів. Останні, в свою чергу, прямо чи опосередковано регулюють окремі виявлення конкретних процесів. Подібний вплив суспільства на соціальні процеси з метою їх упорядкування є результатом пізнавальної та перетворюючої діяльності людей, соціальних спільнот. Управління при цьому складається лише з організації ефективного функціонування відповідних соціальних утворень.

За своїм змістом управлінські відносини виступають як організаційні, оскільки за їх допомогою забезпечується формування, цілеспрямоване та упорядковане функціонування недержавної системи безпеки. Таким чином, управлінські відносини являють собою конкретну форму соціальних зв'язків свідомо-вольового та організаційного характеру, в котрих одна сторона (суб'єкт) є носієм функцій управління, а друга (об'єкт) зазнає її регулюючого впливу, який відповідає цілям менеджменту НСБ.

Сутність управлінських відносин виявляється в системі функціональних, організаційних та інформаційних зв'язків, які виникають між людьми, їх спільнотами в процесі управління.

Виходячи з характеру зв'язків між суб'єктом і об'єктом, можна виділити управлінські відносини *субординації та координації*.

Першим з них притаманне розпорядництво, тобто адміністрування керівника і виконавство підлеглих. Залежно від типу організації управління, визнаного в тій

чи інший системі, відносини субординації можуть бути *лінійними, функціональними і змішаними*. Однак усі різновиди відносин субординації передбачають вплив на волю учасників спільної діяльності на основі принципу “влада підпорядкування”. У відносинах же координації на перший план висувуються погодження цілей та визначення порядку діяльності окремих осіб та спільностей.

За ознакою нормованості соціальних ролей суб’єктів управління виділяються формальні та неформальні управлінські відносини. Перші з них — це відносини між суб’єктом і об’єктом управління, які регулюються нормативними актами. Другі ж складаються, як правило, на основі психологічної сумісності людей, відповідності їх характерів, збігу інтересів, симпатій та антипатій. На відміну від формальних управлінських відносин, які базуються, насамперед, на “авторитеті влади”, неформальні відносини ґрунтуються на “владі авторитету”.

У більшості випадків управлінські відносини регламентуються нормами права, що упорядковує компетенцію суб’єкта управління, його організаційну структуру. В результаті вони набувають характеру правових відносин, в котрих персоналіфікуються юридичні права і обов’язки сторін. Однак управлінська діяльність тісно пов’язана з елементами творчості, котрі не піддаються повною мірою фіксації та нормуванню. Окрім того, в регулюванні управлінських відносин беруть участь й інші соціальні норми та правила організаційного характеру.

Таким чином, розгляд *сутності та змісту менеджменту НСБ* дозволяє визначити його як об’єктивно необхідний різновид діяльності, що складається із свідомого та цілеспрямованого впливу суб’єктів управління на різні об’єкти з метою забезпечення їх безпеки відповідно до об’єктивних закономірностей розвитку. У більш широкому розумінні **менеджмент НСБ** можна визначити як особливий вид діяльності спеціально створених підприємств недержавної форми власності по упорядкуванню самої системи недержавної безпеки, забезпеченню її оптимального функціонування і розвитку з метою ефективного і результативного вирішення завдань по забезпеченню безпеки особи, суспільства і держави, які поставлені перед нею.

Зміст цієї діяльності складає:

- визначення цілей, завдань і функцій підприємств (фірми, підрозділу, окремого співробітника) безпеки;
- розробку і вдосконалення їх організаційно-функціональної структури;
- забезпечення людськими, фінансовими, фізичними, інформаційними та іншими ресурсами;
- підготовку і реалізацію управлінських рішень;
- забезпечення скоординованості дій підприємств, служб, підрозділів, співробітників безпеки;
- регулювання їх організації і функціонування з урахуванням реалій об’єктивної дійсності та відхилень від намічених цілей;
- створення ефективної системи обліку та контролю.

Менеджмент НСБ здійснюється недержавними організаціями переважно засобами неюридичного характеру і часто доповнює державне управління. Оскільки держава не охоплює всі прояви суспільного життя, воно повинне створювати не-

обхідні умови для того, щоб об'єднання громадян могли на засадах самодіяльності брати активну участь у забезпеченні безпеки як особи і суспільства, так і держави, впливати на формування та реалізацію управлінських програм у сфері безпеки.

В умовах подальшої демократизації нашого суспільства все більшого значення набуває формування дієздатної недержавної системи безпеки, котра має посісти чільне місце у системі національної безпеки країни.

Існування, результативне та ефективне функціонування НСБ є важливою умовою усунення рудиментів старої системи безпеки, подолання бюрократизму її апарату, спроб вирішувати будь-яке складне економічне або соціальне завдання лише командно-адміністративними методами, засобами лише державної системи безпеки. Тільки демократизація суспільства здатна реально протиставити проявам консерватизму, корисливим інтересам посадових осіб безмежний потенціал творчості, ініціативи широкого загалу громадських організацій і формувань.

Висновки

Резюмуючи наведене, слід зазначити наступне. Феномен безпеки багатогранний. Маючи багатозаровий зміст, він потребує адекватної методології для вивчення. Ситуація, яка склалася в Україні, коли фактично сфера забезпечення безпеки повністю контролюється державною системою безпеки, не є оптимальним варіантом вирішення проблем, які постали перед Україною. Саме тому у роботі акцентується увага на тій обставині, що недержавна система безпеки має розглядатися не як альтернативна, а як партнерська органічна система, яка на рівні із державною здійснюватиме забезпечення безпеки передусім особи і суспільства, а також, в окремих випадках, і самої держави.

Автором пропонується у широкому плані під *системою національної безпеки* розуміти множину інтересів особи, суспільства і держави, загроз та небезпек, внутрішніх та зовнішніх чинників, що впливають на стан безпеки, умови їх генезису, еволюції та балансу, сукупність норм права і створених на їх основі інститутів (державних та недержавних, призначених забезпечувати національну безпеку) і механізмів взаємодії з метою досягнення цілей національної безпеки. У свою чергу, під *системою забезпечення національної безпеки* ми розуміємо широкий спектр державних і недержавних інститутів, що здійснюють свою діяльність в інтересах досягнення необхідного рівня управління системою національної безпеки.

На підставі застосування формально-логічного, структурно-функціонального методу, а також методології синергетики, було аргументовано позицію щодо необхідності здійснення менеджменту недержавної системи безпеки, з огляду на що розглянуті сутність та зміст менеджменту недержавної системи безпеки.

У цілому ж по роботі можна зробити декілька важливих висновків:

1) безпека, як форма соціального життя і як результат суспільної діяльності, перебуває у безпосередній залежності від мети і засобів, які використовуються для її досягнення;

2) безпека, як соціальна категорія, повністю залежна від характеру засобів впливу, застосованих у системах, які мають на меті забезпечення безпеки у різних

сферах соціального життя; засоби управління реалізуються з допомогою відповідних організаційних процедур, тому можна говорити і про специфічні механізми, процедури управлінського впливу, які мають на меті забезпечення безпеки;

3) соціальна безпека вимагає відповідного механізму її реалізації. Механізм управління в сфері безпеки складає цілісну форму дій учасників процесу безпеки і є природною властивістю соціального буття, невід'ємною його частиною;

4) безпека не обмежується лише захисними діями, а й включає активні дії щодо управління загрозами та небезпеками, нейтралізації небезпекотенних джерел;

5) громадянське суспільство не ідентичне державі й остання покликана служити йому;

6) недержавна система безпеки є невід'ємною складовою частиною цілісної системи національної безпеки і разом з державною системою утворюють той збалансований організм, що дає можливість повноправного і всебічного розвитку, інтеграції і широкомасштабної реалізації інтересів особи, суспільства і держави, систему національної безпеки;

7) лише в поєднанні цих двох систем стає можливим успішне вирішення цілого комплексу проблем, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки України;

8) ретельний аналіз основних завдань недержавної системи безпеки дав змогу дійти висновку про стійку взаємодію державних і недержавних інституцій у забезпеченні національної безпеки, що у більш загальному плані ще раз підтвердило **взаємнеобхідність і взаємодоповнюваність державної і недержавної підсистем забезпечення національної безпеки;**

9) до структури недержавної системи безпеки включають: український народ, органи місцевого самоврядування, органи самоорганізації населення, об'єднання громадян, професійні спілки, приватний нотаріат, адвокатуру, приватні детективні та охоронні підприємства.

Сильна держава немислима без недержавної системи безпеки, тому її формування зміцнить могутність нашої країни, додасть громадянам впевненості в їхньому безпечному майбутті, а Україні – солідний імпульс у розвитку і становленні регіонального лідерства.

Контрольні запитання для самоперевірки

1. Поняття та зміст недержавної системи безпеки.
2. Стан національної безпеки та основні завдання недержавних суб'єктів по її забезпеченню.
3. Види загроз національній безпеці, управління якими може здійснювати недержавна система національної безпеки.
4. Напрями забезпечення національної безпеки недержавною системою.
5. Структура та компетенція основних складових недержавної системи забезпечення національної безпеки України.
6. Поняття менеджменту недержавної системи безпеки.
7. Зміст менеджменту недержавної системи безпеки.

Завдання для самопідготовки

1. Сформулюйте Доктрину недержавного забезпечення національної безпеки.
2. Окресліть механізми взаємодії недержавних і державних суб'єктів забезпечення національної безпеки.
3. Сформулюйте професіограму фахівця в сфері управління національною безпекою.

Список рекомендованої літератури

Нормативні джерела

1. Про адвокатуру: Закон України // Відомості Верховної Ради України.— 1993.— № 9.— Ст. 62.
2. Про нотаріат: Закон України // Відомості Верховної Ради України.— 1993.— № 39.— Ст. 383.
3. Про об'єднання громадян: Закон України // Відомості Верховної Ради України.— 1992.— № 34.— Ст. 504.
4. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України // Відомості Верховної Ради України.— 1999.— № 45.— Ст. 397.
5. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону: Закон України // Відомості Верховної Ради України.— 2000.— № 40.— Ст. 338.

Доктринальні джерела

1. *Oxford advanced Learner's dictionary* Oxford University Press, 1995.— 1431 p.
2. *Абрамов В.С.* Коммерческая безопасность предприятий (теория и практика).— М.: АР-СИН ЛТД, 1998.— 76 с.
3. *Алексеев В., Саржин А.* Проверка персонала и партнёров как часть системы комплексной системы защиты коммерческого объекта.— М.: Секьюрити, 1997.— 51 с.
4. *Алешенков М.С., Родионов Б.Н.* Секьюритология: Монография.— М.: МГУЛ, 2000.— 104 с.
5. *Белов П.* Вызовы национальной безопасности России в XX веке // *Обозреватель*.— 2000.— № 4.— С. 36–44.
6. *Василькова В.В.* Порядок и хаос в развитии социальных систем (Синергетика и теория социальной самоорганизации). Серия мир культуры истории и философии.— СПб.: Лань.— 1999.— 480 с.
7. *Герасимчук А.А. Тимошенко З.И. Шейко С.В.* Философские основы менеджмента и бизнеса. Курс лекций.— К.: ЕУФИМБ, 1998.— 111 с.
8. *Герчикова И.Н.* Менеджмент: Учебник. 2 - е изд., перераб. и допол.— М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1995.— 480 с.
9. *Гончаренко А., Джангужин Р., Лисицын Э.* Гражданский контроль и система национальной безопасности // *Зеркало недели*.—2002.— № 35.— С. 12.
10. *Гулыга А.В.* Гердер и его “идеи к философии истории человечества” // Гердер И.Г. Идеи к философии истории человечества.— М., 1977.— 176 с.
11. *Доронин А.И.* Разведывательное и контрразведывательное обеспечение финансово-хозяйственной деятельности предприятий.— Тула, 2000.—116 с.
12. *Драчёв С.С.* Основы корпоративной безопасности.— СПб.: ООО Издательство Полигон, 2000.— 240 с.

13. *Духов В.Е.* Экономическая разведка и безопасность бизнеса.— К.: НВФ “Студцентр”, 1997.— 176 с.
14. *Князева Е. Н.* Одиссея научного разума. Синергетическое видение научно-го прогресса.— М., 1995.— 230 с.
15. *Князева Е.Н., Курдюмов С.П.* Основания синергетики. Режимы с обострением, самоорганизация, темпомиры.— СПб: Алетейя, 2002.— 414 с.
16. *Козаков И.Д.* Безопасность и синергетика // Безопасность.— 1994.— № 4. С. 61–69.
17. *Копан О.В.* Забезпечення внутрішньої безпеки України: теоретико-управлінські засади. Введення в поліцейську стратегію: Монографія.— К.: НАВСУ, 2001.— 424 с.
18. *Копан О.В.* Загальнофілософська категорія “справедливість” у теоретико-управлінському аспекті безпеки // Науковий вісник НАВСУ.— 2002.— № 1. С. 32–35.
19. *Копан О.В.* Соціальна безпека результат управлінського впливу // Вісник АПіСВ. 2001. — №3. С. 46 - 51.
20. *Копан О.В.* Соціальна безпека і процедурні засади управління // Вісник НУВС. Харків.— 2001.— №14.— С. 280–284.
21. *Кузнецов С.А.* Роль негосударственных структур в обеспечении региональной безопасности Российской Федерации // Национальная безопасность и геополитика России.— 2001.— № 2–3.— С. 87–89.
22. *Кун Т.* Структура научных революций: Пер. с англ. / Т. Кун; Сост. В.Ю.Кузнецов.— М.: ООО “Издательство АСТ”, 2001.— 608 с.
23. *Лесков М.А.* Гомеостатические процессы и теория безопасности // Безопасность.— 1994.— № 4.— С. 64–72.
24. *Липкан В.А.* Информационный фаст-фуд приятного аппетита // Бизнес и безопасность.— 2002.— № 5.— С. 4–5.
25. *Липкан В.А.* Матрица: проблема свободы у матриці // Міліція України.— 2002.— № 2.— С. 26–27.
26. *Липкан В.А.* Методологія формування правового поля забезпечення національної безпеки України // Держава і право.— 2002.— № 18.— С. 70–76.
27. *Липкан В.А.* Національна безпека України у світлі теорії самоорганізації // Держава і право.— 2002.— № 16.— С. 142–148.
28. *Липкан В.А.* Неопарадигма національної безпеки // Право України.— 2002.— № 11.— С. 19–23.
29. *Липкан В.А.* Правове забезпечення управління системою національної безпеки // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України.— 2002.— № 3.— С. 19–24.
30. *Липкан В.А.* Системний підхід до побудови еталонної моделі системи забезпечення національної безпеки // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України.— 2002.— № 2.— С. 19–24.
31. *Липкан В.А.* Складові національної ідеї // Право і безпека.— 2002.— № 2.— С. 182–183.

32. *Ліпкан В.А.* Сучасний зміст української національної ідеї // Держава і право.— 2002.— № 17.— С. 463—466.
33. *Ліпкан В.А. та ін.* Боротьба з тероризмом.— К.: Знання, 2002.— 254 с.
34. *Лобанов С.* Безопасность предпринимательства по новому руслу // Мир безопасности.— 2001.— № 2.— С. 8—14.
35. *Любкемейер Э.* Безопасность в мире после Берлинской стены: немецкая точка зрения // Національна безпека країн перехідного періоду: Навчальний посібник.— К.: ІЗМН, 1996.— 136 с.
36. *Манилов В.* Угрозы национальной безопасности России // Военная мысль.— 1996.— № 1.— С. 7—17.
37. *Манилов В.Л.* Исследование проблем национальной безопасности: вопросы методологии // Военная мысль.— 1995.— № 5.— С. 9—18.
38. *Мескон М., Альберт М., Хедуори Ф.* Основы менеджмента: Пер. с англ.— М.: Дело, 1993.— 702 с.
39. *Морозов И.Н.* Геоэкономические реалии и безопасность.— М.: Молодая гвардия, 2001.— 192 с.
40. *Нижник Н.Р., Ситник Г.П., Білоус В.Т.* Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку): Навчальний посібник / За заг. ред. П.В. Мельника, Н.Р. Нижник.— Ірпінь, 2000.— 304 с.
41. *Общая теория национальной безопасности: Учебник / Под общ. ред. А.А. Прохожева.*— М.: Изд-во РАГС, 2002.— 320 с.
42. *Плішкін В.М.* Теорія управління органами внутрішніх справ України.— К.: Національна академія внутрішніх справ України, 1999.— 702 с.
43. *Прыгунов П.Я.* Психологическое обеспечение специальных операций: ролевое поведение: Учеб. пособие.—К.: Изд-во Европейського ун-та, 2000.— 303 с.
44. *Прыгунов П.Я.* Эффективное осуществление ролевого поведения как составляющая профессиональных умений менеджеров по безопасности предпринимательства (психологический аспект) // Недержавна система безпеки підприємництва як суб'єкт національної безпеки України: Зб. матеріалів наук.-практ. конф. Київ, 16—17 травня 2001 р.— К.: Вид-во Європейського ун-ту, 2001.— С. 422—428.
45. *Синергетическая парадигма. Нелинейное мышление в науке и искусстве.*— М.: Прогресс-Традиция, 2002.— 496 с.
46. *Соснин А.С., Прыгунов П.Я.* Менеджмент безопасности: Учеб. пособие.— К.: Изд-во Европейського ун-та, 2002.— 357 с.
47. *Тимошенко И.И., Соснин А.С.* Менеджер организации. Учебное пособие для менеджера.— К.: ЕУФІМБ, 1999.— 350 с.
48. *Тимошенко И.И., Соснин А.С.* Мотивация человеческих ресурсов.— К.: Изд-во Европейського ун-та, 2002.— 576 с.
49. *Тимошенко І.І., Лаптев С.Г., Ліпкан В.А., Онищенко Г.* Закон України “Про недержавне забезпечення безпеки особи та підприємницької діяльності в Україні” // Недержавна система безпеки підприємництва як суб'єкт національної безпеки України.—К.: Вид-во Європейського ун-ту, 2001.— С. 466—477.

50. *Тоффлер Э.* Третья волна: Пер. с англ. / Э.Тоффлер.– М.: ООО “Издательство АСТ”, 2002. 776 с.
51. *Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін.– К.: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1998.–Т.1: А–Г.– 672 с.*
52. *Ярочкин В.И.* Секьюритология – наука о безопасности жизнедеятельности.– М.: “Ось-89”, 2000.– 400 с.

Інтернет ресурси

www.agentura.ru
www.niss.gov.ua